

65
JAAR

Historisch
tijdschrift
voor Parkstad
Limburg

Nummer 1

HET LAND VAN HERLE

2015

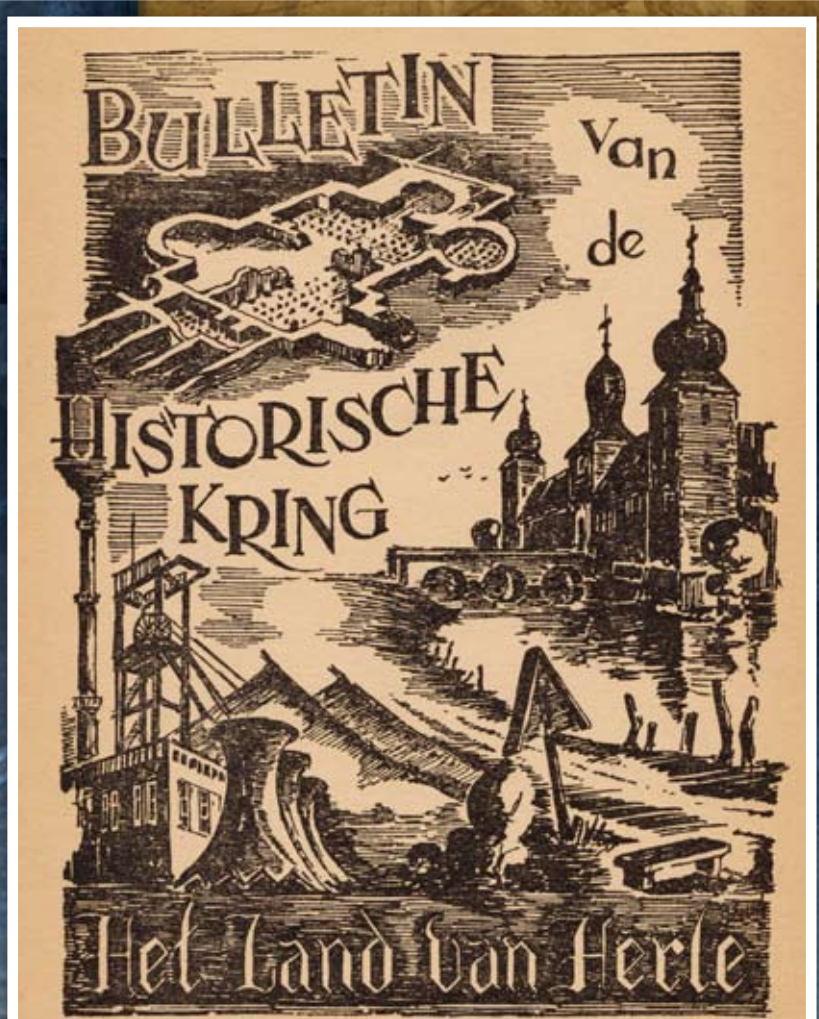

Foto omslag: Een omslag van Het Land van Herle uit de jaren '50.

INHOUD

Onze 65 ^{ste} jaargang! Door Roelof Braad	1
Icoon van een volkspark, het Schutterspark in Brunssum Door A.C. (Fon) Habets	3
Ir. Raymond PIERRE, eerste directeur van Laura & Vereniging en het ontstaan van de mijnen te Eygelshoven Door Wim Nolten	13
De kerkstrijd in Merkelbeek Door Jac Smeets	29
Aangestipt ... Door Anita Quaedackers, Roelof Braad, Sander van Daal en Diane Smeets-Habets	40

ONZE 65STE JAARGANG!

Dit jaar is het dubbel feest voor 'Het Land van Herle'. Het is 70 jaar geleden dat in de werkkamer van de Heerlense gemeentearchivaris / directeur van het gemeentelijk archeologisch museum drs. Leo van Hommerich 'Het Land van Herle' als geschiedeniswerkgroep het levenslicht zag. En: het tijdschrift kent dit jaar de 65ste jaargang.

In verband daarmee leek het de redactie en het bestuur een goed moment om dit jaar een aantal activiteiten te ontwikkelen, waarmee 'Het Land van Herle' de toekomst met vertrouwen tegemoet mag gaan zien. Het eerste wat u daarvan merkt, is te zien in dit nummer. We drukken het tijdschrift nu volledig in kleur. De vormgever is erin geslaagd om hier binnen het bestaande kader een mooie compositie van te maken. De 65ste jaargang verschijnt nog in het oude vertrouwde formaat. We onderzoeken echter of we vanaf de 66ste jaargang naar een geheel nieuwe opzet kunnen om het blad aantrekkelijker te maken voor een breder publiek en meer eigentijds. Daarbij kijken we ook of we gecombineerd kunnen gaan publiceren – ondersteund door 'social media' als Facebook en Twitter. In het tijdschrift komen dan kortere aantrekkelijkere artikelen. De langere versies ervan voor verdieping en documentatie plaatsen we op de website. Eens per jaar worden de langere artikelen gebundeld in een jaarboek dat als e-book te downloaden of ook 'op verzoek' als gedrukt jaarboek te verkrijgen zal zijn.

Wat u verder van onze nieuwe toekomstplannen merkt: de website is vernieuwd en het is nu mogelijk om online alle teksten van de jaargangen 1950 t/m 2012 te doorzoeken. In de inhoudsopgave zullen bovendien 'tags' toegevoegd worden waardoor meteen naar de betreffende pagina van het gezochte artikel gesprongen kan worden.

En uiteraard gaan we feest vieren. Dat willen we doen met een symposium op zaterdag 20 juni aanstaande in Auberge De Rousch, waar we heel speciale thema's van de geschiedenis van Parkstad Limburg de revue laten passeren. Dus reserveer deze datum! En met mogelijk nog een tweede symposium in aansluiting op het Jaar van de Mijnen M2015 op vrijdag 13 november 2015. Meer nieuws hierover volgt! Uiteraard krijgen al onze abonnees korting op de deelnamekosten!

De redactie hoopt in de komende jaargang aantrekkelijke artikelen te kunnen bieden en wenst u veel leesplezier!

Roelof Braad, hoofdredacteur

ICOON VAN EEN VOLKSPARK, HET SCHUTTERS PARK IN BRUNSSUM

Door A.C. (Fon) Habets*

Een bezoek aan het Schutterspark in Brunssum laat het beeld zien van spelende kinderen in de speeltuin; ouderen die wandelen; een visser die in de vijver zijn hengel uitwerpt en je kunt er op je blote voeten wandelen in het “Blotevoetenpark”.

Dit artikel gaat in hoofdlijnen in op de ontwikkelingsgeschiedenis van het Schutterspark. Het bijzondere is dat uit dit onderzoek zal blijken dat er bij dit park sprake van een late volksparkontwikkeling en dat het zich qua typologie mag voegen in de reeks van andere volksparken zoals die in Enschede (1873, D. Watzel) en Rijssen (1922, L.A. Springer). Aan de hand van het historisch onderzoek worden essentiële ruimtelijk historische waarden inzichtelijk gemaakt. Vervolgens komt de invloed van de Staatsmijnen aan de orde en tenslotte wordt stilgestaan bij het beheer en de toekomst van het park.

De gebiedsbeschrijving

Het Schutterspark (ca. 80 ha groot) ligt in het beekdal van de Rode Beek aan de westrand van de Brunssumerheide en ten oosten van de kolonieën De Egge en Schuttersveld.¹ Dwars door het park, van zuid naar noord, loopt de Rode Beek, een belangrijke natuurlijke waterloop die op de Brunssumerheide ontspringt. De Rode Beek splitst het Schutterspark in twee delen, een oostelijk en een westelijk deel.

Het noordoostelijk deel is voornamelijk recreatiebos met als blikvanger een grote groene plek. Daar bevindt zich eveneens een uitgebreid natuurgebied met wandelpaden en hangvennen.

In het zuidelijk deel bevinden zich diverse attracties voor jong en oud zoals een kinderboerderij, een hertenkamp en een speeltuin. Dit is het meest intensief gebruikte deel van het park. Hier staan ook de gebouwen die naar het mijnverleden verwijzen: de pomp- en ontijzeringsgebouwen van de Staatsmijn Hendrik en het Schuttershüske, vroeger een melksalon, nu een restaurant.

De historische ontwikkeling

De geschiedenis van het Schutterspark moet gezien worden in het licht van de algemene denkbeelden over de ontwikkeling van natuurgebieden naar volksparken in de nabijheid van opkomende industriegebieden aan het begin van de vorige eeuw. Het doel van die parken was de mensen in contact te brengen met de natuur. Daarnaast zou ontspanning goed zijn voor het welzijn van de mens, die in een vieze, stinkende stad woonde. Daarnaast, zo stelde de Duitse landschapsarchitect Johan Meyer² (1816-1877), was de natuur een plek waar ook arbeiders konden genieten van de frisse lucht en

waar bovendien hun platvloers gedrag kon worden bijgeschaafd. Sport- en spelplaatsen en muziekkiosken moeten in dit licht worden gezien.

De opkomst van volksparken begon in Duitsland. De Duitse tuintheoreticus Christian C.L. Hirschfeld (1742-1792) stelt in zijn boek *Theorie der Gartenkunst*, (Leipzig 1779), duidelijke eisen aan de inrichting van een volkspark. De aanleg van een park in landschapsstijl, een melksalon, paviljoens met versnaperingen, een vijver met bootjes, muziektenten, speelplaatsen en dergelijke.

In de mijnstreek van Zuid-Limburg werden gedurende de eerste jaren van de vorige eeuw diverse arbeidersbuurten of 'kolonieën' voor de huisvesting van mijnwerkers gebouwd. De kolonie Schuttersveld bij de Staatsmijn Hendrik lag in een omgeving van vennen, plassen, beekjes en andere natuurlijke waterbronnen en naald- en loofbomen behorend bij een landschap van hogere heidevelden dat zich uitstrekte van Nieuwenhagen, Waubach (tegenwoordig Landgraaf), Brunssum en Schinveld tot over de Duitse grens. Dit landschap vormde een ideaal uitgangspunt voor het realiseren van een wandelgebied voor de Brunssumse bevolking.

Waarschijnlijk medio 1919 kochten de Staatsmijnen van de Schutterij St. Gregorius een terrein dat bestond uit loof- en naaldbossen, enkele weiden en een moeras.³ Deze koop was van strategisch belang vanwege de aanwezigheid van natuurlijke waterbronnen waarmee de waterhuishouding voor de steenkoolproductie werd geregeld. Het water werd door middel van pompinstallaties⁴ naar de Staatsmijn Hendrik getransporteerd. Na het wasproces werd het water in de Rode Beek afgevoerd.

Op 13 oktober 1919 kreeg de Apeldoornse tuinarchitect Klaas C. van Nes (1876-1952) de opdracht⁵ om een plan voor de aanleg van een wandelpark te maken. Het plan bestond uit een rapport⁶ en een tekening uit 1919 of 1920. Uit het rapport bleek dat de directie van de Staatsmijnen het gekochte terrein primair wilde gebruiken voor het grondwater. De vraag aan de architect was of er wellicht ook een wandelgebied aangelegd zou kunnen worden, waarbij de waterbronnen beschermd dienden te worden.

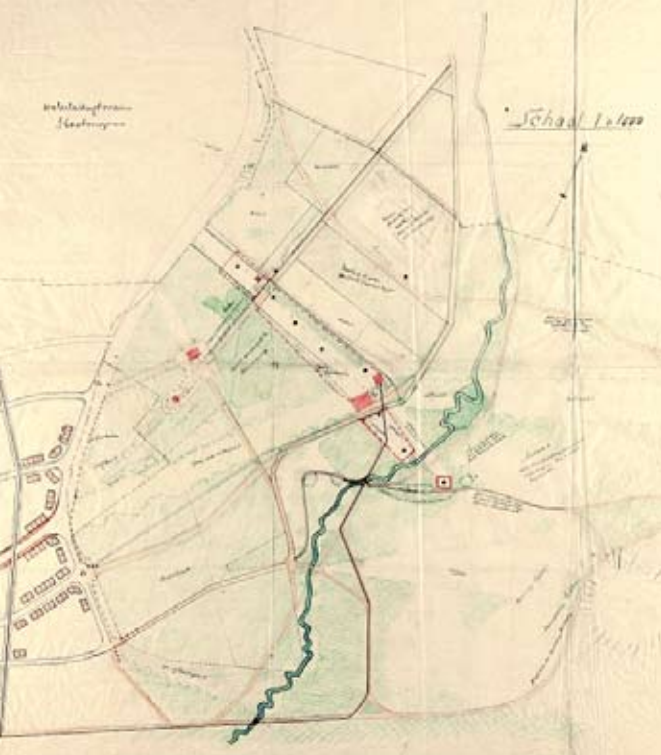
Van Nes reageerde in positieve zin en deed inrichtingsvoorstellen op basis van de theorie van Hirschfeld. Vervolgens deed hij beheervoorstellen gericht op het in stand houden en verfraaien van het terrein en tenslotte nam hij in zijn rapportage een plantlijst op.

Op zijn tekening zijn een zware afrastering en zichtlijnen rondom het waterbronnengebied te zien. Deze zichtlijnen waren ingetekend zoals dit gebruikelijk was rondom een 19^e-eeuws landhuis. Verder staan op zijn tekening nieuwe wandelpaden ingetekend.

In de realisatie van het plan werd een melksalon, later het Schuttershüske (1927),⁷ in het westelijk gedeelte van het park opgenomen. In 1936 kwam er een hertenkamp bij en een roevijver met de verhuur van bootjes. De bestaande paden werden verbeterd en uitgebreid.

In 1952 bestonden de Staatsmijnen 50 jaar. Naast andere feestelijkheden zag de directie het opwaarderen van het park als een cadeau aan de bevolking. Tevens gaven zij hiermee gehoor aan de wens iets te doen aan de slechte naam die het park had bij politie, bewoners en geestelijkheid.⁸

Aan de Oisterwijkse tuinarchitect John Bergmans (1892-1980), in die tijd

Tekening KC van Nes waterleidingsterrein SM Hendrik (ongedateerd). Bron: WUR Wageningen

supervisor van Plantkundige dienst van de Staatsmijnen, werd in 1952 de opdracht gegeven om een nieuw ontwerp⁹ te maken. De aanleg van een 325 meter lange kabelbaan, de bouw van een 20 meter hoge uitzichttoren, de uitbreiding van het Schuttershüske met een dansvloer en een geluidsinstallatie en de verbetering van de bestaande beplanting¹⁰ betekenden een verdere ontwikkeling van het volkspark, een ontwikkeling die paste bij nieuwe recreatiebehoeften. Het verbeteren van de bestaande beplanting is beperkt gebleven vanwege de aanzienlijk hogere kosten die met de aanleg van de zweefbaan gemoeid waren. Niet onbelangrijk is dat door grondverwerving het beschikbare oppervlak van het gebied naar 80 ha. werd vergroot.

Het park heeft in de vijftiger jaren van de vorige eeuw een bloeiperiode gekend. Cijfers tonen aan dat er in de periode van 1952-1958 gemiddeld 36000 kaartjes per jaar voor de zweefbaan werden verkocht en een zelfde aantal voor de fietsstalling. Diverse malen werden uitbreidingen en verbeteringen doorgevoerd. Zo steeg het aantal ijzeren roeiboten in deze periode van 15 naar 21.¹¹

Na de mijnsluiting schonken de Staatsmijnen het park op 1 januari 1970 aan de gemeente Brunssum, die het op haar beurt weer aan het recreatieschap streekgewest Oostelijk Zuid-Limburg verkocht.

Ter opwaardering van het park werd er in 1977 een kunstschaatsbaan aangelegd. Ook deze was uniek voor de oostelijke mijnstreek. De open plek op de Ouverberg herinnert aan deze baan. In datzelfde jaar werden de overige attracties vernieuwd en zelfs uitgebreid. In 1991 kocht de gemeente Brunssum het park weer terug.

Diverse initiatieven, waaronder de renaturering van de Rode Beek, een nieuwe kinderboerderij op de plaats van de oude kleuterschool en diverse fiets- en wandelroutes houden de sociale/ recreatieve functie in stand.

Het ruimtelijk historisch ontwerp

De kern van het Schutterpark is de meanderende Rode Beek en het van oorsprong aanwezige gemengd bos van loof- en naaldhout met paden. De later aangelegde grote vijver en de gebouwen die verwijzen naar het mijnverleden versterken de historische structuur van het park.

Tuinarchitect Van Nes voegde er de plaats van het Schuttershüske en ook de paden bij de Rode Beek aan toe.

Waarderingsschema structuur Schutterpark door A.C. Habets.

De interventies van Bergmans betroffen onder andere het samenvoegen van drie nagenoeg vierkante vijvers tot één grote met gebogen oevers. Daarnaast kan gewezen worden op de aanplant van Rhododendrons, enkele fraaie Chamaecyparissen en beuken die nog zichtbaar zijn in het bosgebied tussen het Schuttershüske en het hertenkamp. Een herinnering aan de periode van bloei na 1950 en nog gedeeltelijk zichtbaar zijn de restanten van de fundatie van het zonneterras op de Ouverberg, de trap naar het zonneterras en de markeringspalen van het bronwaterleidingnet. Tenslotte herinnert een grote open plek tegen de Ouverberg aan Sigi Moser's kunstschaatsbaan.

Het uitvoerend beheer

In de vorige eeuw was het beheer aanvankelijk een taak voor de Staatsmijnen die werd uitgevoerd door de "Commissie van Beheer ontspanningsoord Schutterpark".¹² In de praktijk waren het leerlingen van de OVS (Ondergrondse Vak School) maar ook mindervalide mensen die de werkzaamheden uitvoerden. Frans Cals, destijds OVS-leerling, vertelde: "Wij hadden de opdracht de jonge bomen te snoeien, het hout klaar te leggen voor transport en de inplant van meer dan 200 dennen tegen het hellingbos uit te voeren".

Op 1 januari 1967 ging het beheer over naar het hoveniersbedrijf van de Stichting Fonds voor Sociale Instellingen. Na de eigendomsoverdracht van de Staatsmijnen werd de gemeente Brunssum verantwoordelijk voor de uitvoering van het beheer.

Anno 2009 is de Bosgroep Zuid Nederland belast met het beheer van het park. De gemeente Brunssum is lid van de Bosgroep en heeft het beheer van haar bos- en natuurterreinen vastgelegd in een beheerovereenkomst. Voor

Brunsum, Gezicht op Roeivijver vanuit Kegelbaan

Brunsum, Roeivijver Ontspanningsoord „Schuttersveld“

Rumpen t' Schuttershuske

Brunsum, Ontspanningsoord „Schutterspark“

Bron: Fotoarchief gemeente Brunsum

een periode van 6 jaar zijn afspraken gemaakt over welk beheer waar gevoerd wordt. Grondslag voor deze overeenkomst vormt het beheerplan waarin de visie en de doelstelling van de eigenaar werden vastgelegd. Voor het Schutterspark is een beheerplan opgesteld waarin recreatie, natuurontwikkeling en bosbeheer op een goede manier samengaan. Doelstelling is een aantrekkelijk park voor recreanten met daarin aandacht voor het verhogen van de natuurwaarden en duurzaam bosbeheer. De Bosgroep organiseert vervolgens de verschillende beheerwerkzaamheden. Te denken is daarbij aan het onderhoud van de paden en recreatieve voorzieningen en het reguliere bosbeheer. De natuurwaarden worden verhoogd door het herstel van de hangvennen; een bijzonder stukje natuur. De cultuurhistorie als onderdeel van het park krijgt zijn beslag in het beetje bij beetje opknappen en beleefbaar maken van het stuk oude landgraaf in het Schutterspark.

De cultuurhistorische waarde

Nederland kent een aantal volksparken maar er is naast het Schutterspark geen enkel dat oorspronkelijk een dubbele functie had. In de mijnbouwperiode was het park enerzijds een grondwaterwingebied en anderzijds een ontspanningsoord voor de mijnwerkers en hun gezinnen. De groenhistorische aanleg is herkenbaar en gaat terug tot de jaren twintig van de vorige eeuw. De voormalige pompgebouwen vertegenwoordigen gebouwd erfgoed en verwijzen naar het mijnverleden. Drie van de vier gebouwen werden in 2010 gerestaureerd en hebben nu een culturele functie. Daarnaast loopt de oude gerestaureerde landgraaf, een archeologisch rijksmonument, door het park. De hangvennen in het Schutterspark tenslotte vormen een uniek natuurgebied met bijzondere flora en fauna. Dit geheel verleent het Schutterspark bijzondere cultuurhistorische waarde.

De toekomst

Uit het historisch onderzoek is gebleken dat het Schutterspark in de jaren vijftig van de vorige eeuw een bloeiperiode heeft gekend. Deze bloeiperiode was te danken aan het cadeau van de Staatsmijnen in 1952. Het park was zeer modern door de langste zweefbaan in Nederland en paste binnen het beleid van sociale en maatschappelijke zorg voor de mijnwerkers.

Iets meer dan een halve eeuw later behoort Brunssum tot Parkstad Limburg, dat op zijn beurt weer deel uitmaakt van de Euregio. Binnen deze regio maakt het omvangrijke Schutterspark met 80 ha aan natuurgebied deel uit van de Groenmetropool, het gebied dat tussen Beringen in Belgisch Limburg via Nederlands Limburg in verbinding staat met het Duitse Düren op basis van het gemeenschappelijke mijnverleden. Binnen het stedelijk gebied van Parkstad wordt het park als landschapselement gezien dat de economische structuur van het gebied versterkt. In de Groene Agenda Parkstad Limburg, een tienpunten beleidsplan, beoogt een aantal projecten de ontwikkeling van het landschap te versterken. In specifieke zin gaat één van de tien punten plannen, het project Oostflank Brunssum/Heidenatuurpark/Rode Beek, in op de opwaardering van het Schutterspark. Deze opwaardering is enerzijds gericht op intensieve recreatie voor de inwoners van Parkstad zoals een speeltuin, een minihaven, diverse wandel- en fietspaden en behelst anderzijds een beleid dat gericht is op herstel en in standhouding van natuurwaarden.

Tot slot

Het Schutterspark werd in 1920 ingericht als een laagdrempelig openbaar park naar de ideeën van een volkspark. Na de sluiting van de Staatsmijn Hendrik heeft het haar functie als regionaal recreatiegebied behouden vanwege het grote belang voor de natuur. Ondanks de wisselende eigenaars zijn de stijlkenmerken van dit park zoals het gemengd bos, de paden en vijvers behouden gebleven. Wellicht zijn deze stijlkenmerken min of meer onbewust bij het beheer van dit park meegenomen.

* Fon Habets is tuinbouwkundige en doet historisch onderzoek naar parken en groen historisch erfgoed.

Suikerzakje van het Schutterspark.
Bron: RHCL, archief Staatsmijnen

Geraadpleegde literatuur:

Zijlstra, B., *Nederlandse Tuinarchitectuur 1850-1940* [Amsterdam 1991] (hierin de biografie van John Bergmans, 207-221).
Blok, E., *Nederlandse Tuinarchitectuur III; Jongere Tuinkunst 1900-1940* [Wageningen 1992] (hierin de Biografie K.C. van Nes, 49-68).
Ambitie Radiodialog Parkstad Limburg: Wij zijn wat we delen: Wij zijn Parkstad! [Maastricht 2009].
ZKA Consultants Breda, *Strategische visie op het toerisme in Parkstad* [Breda 2008].
Wever, A. de, 'Wat er was en over is van de "grote stille heide"; de Heerler- en Brunssummerheide vroeger en nu', in: *Mijnnummer* [1939-1940], 77-101.
Raets, Th., *Staatsmijn Hendrik te Rumpen-Brunssum* [z.p. 2002]. Deel 5 in de reeks van de Stichting Bron van Brunsham.
Rijksdienst voor Archeologie Monumenten en Cultuurlandschap (RACM), *Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd gezicht dorpsgezicht in het kader van de Monumentenwet 1988: Mijnkoloniën Brunssum* [z.p. 2009].
'Van melancholisch peinen in de natuur tot gebruiksgroen voor het gewone volk; oorsprong en geschiedenis van het volkspark', in: *Wonen TA/BK* [1977].
Strijkers, Harry, *Van Sociaal pionier tot cultuursponsor. Kroniek Fonds van Sociale instellingen 1918-2008* [z.p. z.j.].

Kaarten:

Kadastrale kaarten 1811 en 1832.
De ontwerpkaarten van Klaas C. van Nes:
- Situatie der bronnen Staatsmijn Hendrik.
- Omgeving van de Prise d'eau te Brunssum (schaal 1:2500) Klaas C. van Nes; Apeldoorn.
Waterleidingsterrein Staatsmijnen (schaal 1:1000) Klaas C. van Nes.
Historische Atlas Provincie Limburg: 1837-1844. Brunssum omstreeks 1923: Historische atlas Limburg; Chromotopografische kaart des Rijks 1:25.000 Den IJp 1989.
Topografische kaarten 1935, 1955, 1965 en 1975; Uitgave departement/ministerie van Defensie.
Kaart uitbreidingsplan Schuttersveld; vastgesteld door de gemeenteraad van Brunssum op 8 april 1949.
Schutterspark Brunssum, ontwerp 1951. J. Bergmans. Bron: Bibliotheek Wageningen Universiteit en Researchcentrum.

Noten:

1. 'Kolonieën' zijn woongroepen voor mijnwerkers in Zuid-Limburg.
2. Meyer, G., *Lehrbuch der schönen Gartenkunst* [Berlin 1860].
3. Akte van koop en verkoop is niet aangetroffen.
4. In het Schutterspark liggen vier pompgebouwen. Drie zijn er gebouwd rond 1929, het vierde gebouw stamt uit de jaren 1942/1943. De gebouwen werden oorspronkelijk aangelegd en gebruikt om grondwater te ontzieren dat vervolgens werd getransporteerd naar twee watertorens bij de staatsmijn Hendrik. Het water werd gebruikt voor bedrijfsdoeleinden maar voorzag ook Brunssumse woningen van kraanwater. De pompgebouwen behoren tot de laatste historische industriële restanten van de Brunssumse mijngeschiedenis.
5. De opdracht is niet afzonderlijk aangetroffen. In het rapport door Van Nes is deze overgenomen.
6. Rapport over een plan van de aanleg van een wandelpark op het terrein dat dienst doet als prise d'eau (watervang) rondom de bronnen; RHCL, Archief Staatsmijnen 17.26/01A nr. 306.
7. Voormalige stand van de Staatsmijnen op de jaarbeurs Utrecht.
8. RHCL, Archief Staatsmijnen, Sociale Zorg en Maatschappelijk werk 1902-1969, 17.26/11A nr.130.
9. RhH, Archief Gemeente Brunssum, 1938-1981 inventarisnummer 2457.
10. RHCL, Archief Staatsmijnen, Sociale Zorg en Maatschappelijk werk 1902-1969, 17.26/11C nr. 130.
11. RHCL, Archief Staatsmijnen, Sociale Zorg en Maatschappelijk werk 1902-1969, 17.26/11C nr. 135.
12. Het hoofd van de Plantkundige Dienst was lid van de Commissie, Bergmans als supervisor echter niet.

IR. RAYMOND PIERRE, EERSTE DIRECTEUR VAN LAURA & VEREENIGING EN HET ONTSTAAN VAN DE MIJNEN TE EYGELSHOVEN

Door Wim Nolten*

Het is dit jaar een halve eeuw geleden dat Joop den Uyl, toen minister van Economische Zaken, in de Heerlense Stadsschouwburg de sluiting van de Limburgse mijnen aankondigde. Dit bracht in Limburg een schokgolf teweeg en luidde een periode van economische achteruitgang in. Dit gold zowel voor de Staatsmijnen alsook voor de particuliere mijnen. Tot deze laatste groep behoorde de mijn 'Laura & Vereeniging' bestaande uit de mijnen 'Laura' en 'Julia', beide gelegen te Eygelshoven respectievelijk aan de Laurastraat en de Rimburgerweg.

Raymond Pierre, met baard en pijp staande op het balkon voorzijde woonhuis, jaar onbekend.

De totstandkoming van Laura & Vereeniging en de benoeming van Pierre

De Belgische onderneming ontleende haar naam aan twee concessies: 'Laura' uit 1876 en 'Vereeniging' uit 1877, samen 957 hectare groot.¹ De stichter van de onderneming was luitenant-kolonel, later generaal, Albert Thijs uit St. Gilles, die op 26 juni 1899 te Brussel de akte hier toe liet passeren voor notaris mr. Auguste Scheyen.² De onderneming werd aldaar gevestigd, maar kreeg de administratieve zetel in Eygelshoven. Bij die gelegenheid werd mijnbouwkundig ingenieur Paul Hubert Raymond Pierre aangesteld als directeur. Samen met een opzichter, een magazijnmeester, een ingenieur en 21 arbeiders begon hij in 1901 met de aanleg van de schachten voor de ontginning van de steenkolenlagen. De schachten I en II kregen een doorsnede van 4,50 meter en werden volgens de bevroesmethode afgediept. Uiteindelijk waren er 118 arbeiders in de weer bij de bevroezing van de schachtwanden, de aanleg van gebouwen, de steenbakkerij en de aansluiting op het spoorwegnet. Dat niet alles van een leien dakje ging, bleek uit een artikel van R. Pierre in het 'Berg- und Hüttenmännische Wochenschrift Glück Auf' uit 1903: "Durch die große Kälte die auf der Schachtsole herrschte und gewöhnlich -7° bis -9° C. betrug, bisweilen aber bis auf -13° C. herunterging, erstarrte das Spülwasser,

infolgedessen fror das Gestänge häufig fest, obwohl zum Spülen heisses Wasser verwandt wurde.“ Het water veroorzaakte vaker grote problemen zoals hij optekende : „*Mehrmals wurde die Wasserquelle in einem Rohr, welches einbetoniert war, abgefangen, aber jedesmal, wenn dieses Rohr verschlossen wurde, kam das Wasser an einer anderen Stelle wieder zum Vorschein.*“³ Zo'n grote waterdoorbraak vond ook plaats in 1905. Daarbij liep de mijn helemaal onder water en vielen er drie doden. Het stoffelijk overschot van één van hen, August Kohlmann, werd nooit gevonden volgens het proces-verbaal van de Koninklijke Marechaussee te Nieuwenhagen van 3 oktober 1905.⁴

“s Maandags had ik moeten horen dat ze met kiebelen gestaakt waren om een dam te metselen met een afsluitkraan, dat was nog veel gevaarlijker; ze waren nog met de dam bezig toen het water doorbrak, wel zo hevig dat drie man de dood vonden, nog een geluk dat al dat water de schacht in kon, anders waren er zeker vijftien doden te betreuren geweest...,” aldus Sjefke Dassen, in 1905 schachthouwer op de Laura.⁵

In 1905 startte de productie en bestond het personeel uit één directeur, twee ingenieurs, elf opzichters, tweeënvijftig arbeiders ondergronds en drieënzeventig bovengronds.⁶ Geleidelijk aan groeide het aantal ondergronds naar 627 in 1907 en de productie in dat jaar tot 500 ton per dag. *“Kommen Sie nicht mehr nach der Laura, wir sind schon Kohlen am fördern. De 20e mei 1907 ving ik op de Laura aan, daar waren ze al flink bezig in flöts 8 en in flöts 4 een kolenlaan van twee meter tachtig... Daar komt opzichter Meuders en groet: 'GlückAuf...'”*⁷ Jozef Prevoo (geboren in 1873), een vroege werknemer, werkte er als eerste ophaalmachinst.⁸

Mijnwerker Frans Vodisek trad 1913 in dienst en werkte er tot 1927. Voor die tijd werkte hij in Hongaarse en Duitse mijnen.⁹ Op 1 december 1916 werd dr. Cornelis Willemse aangesteld als fondsarts. Met ingang van 1 juli 1923 fungeerde hij tevens als mijnarts en hij deed dit tot 1 juli 1955.¹⁰ Vanaf 1918 zetelde er een tandarts in Herzogenrath waar de inwoners van Kerkrade en Eygelshoven terecht konden.¹¹ Op last van Henri Le Boeuf, voorzitter Raad van Beheer van L&V (1928-1935), stuurt Pierre op 30 juni 1918 een lijst met namen van personeelsleden naar Brussel. Hierop worden in totaal 50 personen vermeld waaronder R. Pierre als *'Directeur-Général'*, K. Bonekamp, *architecte*, en P. Kemp, *employé*.¹² Johan Thelen trad 1920 in dienst en werkte op de expeditie, die destijds in een particulier huis in de Hopel was gehuisvest.¹³ Vanaf 1919 bestond de directie van L&V uit R. Pierre, W. Schweitzer en J. Gadiot.

Julia

Al in 1903 ondernam de directie (lees Pierre) stappen voor de aanleg van een tweede mijn in een gedeelte van de concessie 'Eendracht'. Het zou nog tot 1921 duren voor men met de aanleg van de mijn kon beginnen. De mijn zou de naam 'Julia' krijgen, vernoemd naar Julie, de echtgenote van Albert Thys, oprichter en eerste president.¹⁴ L&V diende op 17 september 1903 een concessieaanvraag in bij Gedeputeerde Staten ter uitbreiding van haar concessie 'Vereeniging'.¹⁵ Hierop reageerde Jan Koster, inmiddels directeur van de Ned. Maatschappij tot het Verrichten van Mijnbouwkundige werken,

met aan te geven dat de aanwezigheid van kolen nog niet was aangetoond en dat zij reeds grote sommen geld hadden uitgegeven voor grondboringen. Na protest van L&V werd het bezwaarschrift alsnog ter inzage gelegd. Vervolgens werd het stil tot 10 oktober 1910. Toen werd dit veld na indiening van een wetsvoorstel ter uitbreiding van het Staatsmijnveld, bij wet vastgesteld op 24 juni 1901, alsnog aan Staatsmijnen toegewezen.

L&V liet het er echter niet bij zitten en deden een nieuwe poging om de bestaande concessie alsnog uit te breiden. Op 18 november 1910 schreven de directeurs R. Pierre en W. Schweitzer aan de Tweede Kamer der Staten Generaal dat hun concessiegebied door een storing genaamd 'Feldbiss' in tweeën werd gedeeld: een groot westelijk en een kleiner oostelijk deel. Over dit laatste wordt gezegd: *“Ongelukkigerwijs is evenwel dit deel, mede als gevolg van den zeer ongunstigen langgerekten vorm, te klein om den aanleg der met het oog op de dikke drijfzandlagen zeer kostbare schachten te loonen. Het is daarom dat wij belang hebben bij een uitbreiding onzer concessie, zoals door ons werd aangevraagd”*.

Daarop voerde directeur Pierre tussen 1911 en 1914 besprekingen om dit veld op een of andere manier toch te kunnen gaan exploiteren. L&V bood een bedrag van fl. 120.000,-, Staatsmijnen verlangde fl. 500.000,-. Doordat prof. dr. W.J. Jongmans, een geoloog van formaat, voor L&V tussen 1918 en 1921 een schatting maakte van de aanwezige kolenlagen,¹⁶ waagde men in 1921 de ingebruikname van de concessie 'Vereeniging'. Men startte met de aanleg van de schachten voor de mijn op een terrein aan de Rimburcherweg. Tot 1922 werden er 39 paarden en pony's ingezet onder toezicht van stalmeester Theodoor Janssen uit de Meesstraat 11, Kerkrade/Hopel.¹⁷ Uiteindelijk stond het Rijk op 27 februari 1922 ook het aansluitende, begeerde Staatsmijnveld af voor de concessie van L&V. De overeenkomst daarvoor is afgekondigd in Staatsblad 102 van 17 maart 1923.¹⁸

Jeugd, opleiding en woonplaatsen

Paul Hubert Raymond Pierre werd op 26 juli 1857 te Maastricht geboren als enige zoon in het gezin van Nicolaus Pierre en diens echtgenote Maria Johanna Francisca Hubertina Tasnier. Zijn vader werd in 1820 te Neerharen (B) geboren en trouwde in 1850 in Tongeren (B) met Maria Johanna Francisca Hubertina Tasnier geboren in 1819 te Maastricht. Vader was van 1853-1855 koffiehuishouder aan het Vrijthof nr. 1851 en het gezin bestond naast moeder verder nog uit de dochters Celine, Maria en Mathilde. Later waren zij woonachtig in de Koestraat 877. Op 5 oktober 1872, Raymond was toen net 15 jaar oud en zijn vader rentenierde reeds, vertrok het gezin naar de nabuurgemeente Sint Pieter en woonde daar aan de Kanaaldijk. Vanaf dit adres werd onze Raymond op 8 oktober 1878 uitgeschreven toen hij naar Aken vertrok. Voordat hij in Aken ging studeren bezocht hij de HBS in Roermond. Deze katholieke hogere burgerschool was bedoeld als praktijkgerichte opleiding voor hogere functies in industrie en bedrijfsleven. De oprichting van deze school zorgde overigens indertijd nog voor de nodige beroering.¹⁹ In 1892 trouwde Raymond Pierre in Maastricht met Maria Baecker, was echter woonachtig te Essen (D) in de Rheinische Straße 2, waarbij zijn

beroep werd opgegeven als: 'Grubendirektor'. Hij moet dus vóór dat jaar zijn studies afgerond hebben en inderdaad werd hij te Aken ingeschreven in de 'Matrikelbücher' gedurende 1878/79 tot 1882/83. Voor zijn studie moest hij acht vakken volgen. Bij 5 oktober 1878 staat hij vermeld als: *Raimond Pierre, Maestricht, kath. geb 24.7.1857 Stand der Eltern: Rentner; Wohnung: Markt bei Bein; Vorschulung kath. bürgerschule in Roermond; ab(gangzeugnis); Ingenieur*. Opmerkelijk is dat hij 1878/79 als katholiek en in 1880/81 als evangelisch vermeld wordt.²⁰ Het middelbaar en hoger kaderpersoneel (directie) kwam of werd toen gerekruteerd uit in Duitsland opgeleide personen. En ofschoon in Aken vermeld staat dat hij in Roermond naar school ging, werd Pierre niet ingeschreven in het bevolkingsregister aldaar. Blijft de vraag of hij elders in pension verbleef of dat hij pendelde tussen school en zijn woonplaats. Beide lagen namelijk in de directe omgeving van de spoorlijn Maastricht-Venlo (69 km). Deze was sinds 21 november 1865 in gebruik bij de Staatsspoorwegen.²¹

Bij zijn benoeming tot directeur van de Laura op 26 juni 1899 nam Pierre zijn intrek in het bekende hotel Cloot te Heerlen waar ook de administratie van de mijn gevoerd werd. Toen de werkzaamheden zich uitbreidden, werd in Heerlen een huis gehuurd aan de Geerstraat 90 en later aan de Geleenstraat 25. Dit laatste bleek niet te voldoen en er werd een houten gebouw op het Lauraterrein in Egelshoven in gebruik genomen.²² Pierre stond in het Heerlense bevolkingsregister geregistreerd als *Directeur der mijn Laura en Vereeniging*, op 10 april 1900 wonende Wijk B nr. 69, komende van 'Crefeld (Pruisen)'. Hij vertrok van daar op 19 september 1902 naar Egelshoven.²³ Op 20 september 1902 werd hij officieel ingeschreven in het bevolkingsregister van Egelshoven als *directeur mijn* met echtgenote Maria Braecker op het adres: Toren.²⁴

Pierre's loopbaan

Voor hij bij de Laura begon, moet hij eerder in een soortgelijke functie werkzaam zijn geweest bij de 'Ombilin Steenkolenmijnen' op het eiland Sumatra in Indonesië.²⁵ Als zodanig wordt hij echter *niet* genoemd in een recente studie over deze Ombilin-mijnen. Het is de vraag of hij daar inderdaad in de functie van directeur gewerkt heeft.²⁶ Aan de rivier de Ombilin op Midden-Sumatra werden in 1868 kolenvelden ontdekt die door de aanleg van een spoorlijn, tussen 1881 en 1894, ontsloten werden door J.W. IJerman. Deze IJerman was een oud-medewerker van J.L. Cluysenaer, die deze spoorlijn ontwierp en naar wie in Heerlen en Landgraaf een straat vernoemd werd. De overwegend Belgische eigenaren in de Raad van toezicht drukten hun stempel op de onderneming. Dat veranderde nadat er na de oprichting in 1913 van de Mijn- en ambachtsschool in Heerlen meer in Nederland opgeleid toezichthoudend personeel in dienst werd genomen.²⁷

In juni 1900 kreeg Pierre assistentie van Jan Koster. Deze verdiende een salaris van fl. 100,- per maand.²⁸ Deze ir. Koster bleef maar kort. Bij de aanleg van Schacht I in 1901 vond er een water- en zanddoorbraak plaats die Koster door de directie (in de persoon van Pierre) aangewreven werd. Hierop nam Koster ontslag.²⁹

Gezicht op de Laura in aanbouw rond 1900 (foto: RHCL, Collectie Goossens CG 097-002)

In 1904, hij was toen 47, was hij betrokken bij de oprichting van de afdeling Limburg van de Nederlandsche Mijnbouwkundige Vereniging waarbij hij vermeld werd als *Dipl. Ing. en directeur L&V*, naast H.J. Wenckebach, C. Blankevoort, G. Vermaes en J.C.F. Bunge.³⁰

Naast arbeid was er ook gelegenheid voor ontspanning. Pierre zong bij zangvereniging 'Mijn Laura' o.l.v. dhr. J. Scheeren uit Kerkrade. Op 11 augustus 1912 nam deze deel aan een wedstrijd te Rotterdam alwaar een foto gemaakt werd met een trotse Pierre in het midden.³¹

Een tegenslag was de staking die op 21 juni 1917 uitbrak en waarbij alle mijnen betrokken raakten. Zij duurde tien dagen maar de eis om vermindering van de werktijd werd niet ingewilligd.

Vóór de wetswijziging in 1917 werden raadsleden voor zes jaar benoemd en trad volgens een opgemaakt rooster, eenderde van hen om de twee jaar terug.³² Nog net voor de wet van kracht werd, zijn in Egelshoven twee raadsleden, R. Pierre en H. Frings, (her)benoemd op 26 juni 1917 omdat het aantal kandidaten overeenkwam met de twee te vervullen plaatsen.³³

Vanaf 1919 tot aan zijn pensionering en vertrek naar Heerlen maakte hij deel uit van de gemeenteraad van Egelshoven. Pierre werd opgevolgd door ir. Wim Schweitzer (1924-1929).³⁴ Bij deze gelegenheid hield Pierre, inmiddels gepensioneerd, zijn afscheidstoespraak. Deze werd grotendeels in de Zuid-Limburger van 1 juli 1924 afgedrukt.³⁵ Op 1 juli 1925 werd Pierre officieel in Heerlen ingeschreven met zijn vrouw Maria Baecker, zijnde *zonder beroep* op het adres Heerlerbaan 38a.³⁶

Pierre bleef na zijn pensioen echter bij L&V betrokken, getuige een op 29 december 1930 afgegeven volmacht als voorzitter van de Raad van Administratie voor opvolger W. Schweitzer.³⁷

Herman Heyerbrock 1924: Gezicht op de mijn Laura

Ups and downs

Een dieptepunt in zijn leven was ongetwijfeld de schorsing als lid van de gemeenteraad te Eygelshoven op 4 december 1919 wegens vermeende onrechtmatige verrijking. Hij kreeg op 29 december van datzelfde jaar de gelegenheid zich te verdedigen in het Gouvernementsgebouw te Maastricht tegen de beschuldiging *'percentsgewijze belooning genoten te hebben van de opbrengst door de mijn geleverde stroom'*. L&V leverde namelijk per contract van 6 juni 1912 stroom aan de gemeente Eygelshoven voor de elektrische straatverlichting. De rechtbank kwam tot de conclusie dat hij ten onrechte geschorst was.³⁸

Hoogtepunt in zijn leven daarentegen vormde de uitnodiging aan: *'Heer R. Pierre, voorzitter van het bestuur der Vereeniging tot behartiging van de belangen der Limburgsche Mijnen-industrie'* om op audiëntie te komen bij de Koningin op woensdag 24 maart 1924, om 4 uur in de namiddag. Bij K.B. van 22 november 1924 volgde zijn benoeming tot plaatsvervangend lid van de *Hoogen Raad van Arbeid* vanaf 26 november 1924 tot en met 31 december 1925.³⁹

Het initiatief tot het bouwen van een nieuwe kerk te Eygelshoven was afkomstig van de mijndirecteuren Pierre en Gadiot; zij kochten daartoe in 1922

een tweetal presentatietekeningen. Reeds eerder, in augustus 1921, werd hiervoor al een offerblok geplaatst in de Petrus en Pauluskerk te Schaesberg. Op haar beurt doneerde L&V, lees Pierre en de zijnen, in november 1918 ruim 2000 gulden voor de bouw van de nieuwe kerk in Schaesberg die enige tijd had stilgelegen.⁴⁰ De samenwerking tussen de mijnen en de kerk was in die tijd bijzonder innig: *'hot du se an it wirk, hot ich se dom'* moet een van de priesters in die tijd eens gezegd hebben.

In het jaar van zijn pensionering viel ook Pierre's zilveren ambtsjubileum als directeur van L&V en voorzitter van de Mijnvereniging. Bij deze gelegenheid ontving Pierre een olieverfschilderij van de hand van Herman Heijenbrock.⁴¹ Dit schilderij stelde een gezicht op de mijn Laura voor en hing toentertijd in de vergaderzaal van de 'Mijnvereniging'.⁴² Deze vereniging van gemeenschappelijke mijnondernemingen in Limburg (GSL) was van 1921 tot en met 1959 gevestigd in huize 'De Luyff' aan het Wilhelminaplein 24 in Heerlen. Dit huis diende na de nieuwbouw van het aanpandige kantoor in 1959 voornamelijk als opslagplaats van documentatie, bibliotheek en archief.⁴³ Het schilderij hing hier in een intiem zaaltje naast een ander groot portret.⁴⁴ In 1930 vervaardigde Heijenbrock nog een pasteltekening van de mijn Laura die de werkelijkheid realistischer weergaf dan voornoemd schilderij.⁴⁵ Op 1 maart 1984, 46 jaar na zijn overlijden, werd op het voormalig Laura-terrein gelegen op (oud) Eygelshovens grondgebied, een straat naar Pierre vernoemd.⁴⁶

Woningbouw vóór en dóór L&V

Villa 'Glück Auf' - Tijdens zijn directeurschap woonde Pierre in een villa, ontworpen in eclectische stijl (toen nog mét theehuis) en omgeven door

De voormalige villa/dienstwoning van Raymond Pierre aan de Torenstraat (foto Arno Nolten)

een parkachtige tuin, die tegenwoordig nog bestaat. Het theehuis werd eind 1958 afgebroken.⁴⁷ Deze villa uit 1901/2 was een voorwaarde zijnerzijds om naar Eygelshoven te komen. Boven de voordeur was een plaquette aangebracht met het mijnwerkerembleem.⁴⁸ Het adres van deze villa was toen Toren, Wijk A nr. 2, later de Torenstraat genoemd. De villa dankt haar naam aan de aloude mijnwerkersgroet: *'Glück Auf'* en is fraai gelegen in een geaccidenteerd terrein. Daarnaast had Pierre de beschikking over een eigen tuinman en een *'Lan-dauer'* met twee paarden plus koetsier.⁴⁹ Later lag er nog een koetshuis met twee garages schuin tegenover de villa aan de Torenstraat. Dat huis is inmiddels ook

gesloopt.⁵⁰ Na 1910 werden er woningen gebouwd op grond van de toen aangenomen Woningwet.

De Laurastraat - Op initiatief van de mijndirectie, lees Pierre, bouwde de *'Société des Charbonages Réunis Laura en Vereeniging'* een twaalftal woningen voor haar mijnwerkers aan de Laurastraat, voorheen Menweg genaamd. Rond 1906 volgde er nog een zestal voor het toezichthoudend personeel. Beide woninggroepen bestaan nog, de ene in zijn authentieke vorm, de andere dusdanig verbouwd dat hun oorspronkelijke staat amper herkenbaar is.⁵¹ De acht beambtenwoningen zijn gelukkig in hun originele staat behouden gebleven. Deze drie objecten vormen nu nog steeds een tastbare herinnering aan het mijnverleden.

Directeurswoning Valkenburgerweg, Heerlen - R. Pierre trad op als vertegenwoordiger van W. Schweitzer bij de koop van een perceel te Heerlen (sectie C nr. 2780) in een akte verleden voor de notaris J. Nijst te Kerkrade op 16 november 1913.⁵² Het stuk grond werd aangekocht voor de bouw van een woning voor dit directielid.

Gezellenhuis - Onder de naam * GAARKEUKEN ** + ** ONS THUIS ** + GEZELLENHUIS * werd op initiatief van Pierre een 'Gezellenhuis' gebouwd. Dit was bedoeld voor de onderbrenging van de grote toestroom van meest ongehuwde arbeiders. Het gezellenhuis werd op 30 juli 1919 in gebruik genomen, bij welke gelegenheid een foto gemaakt werd met onder andere baron van Hövel tot Westerflie, Mgr. L. Schrijnen, jonkheer Ruys de Beerenbrouck, dr. H.A. Poels en R. Pierre (met baard en hoed). Hier vonden 100 mensen onderdak, eten en recreatie.⁵³

De Hopel - Op 8 mei 1907 werd een aanvraag ingediend voor de bouw van 47 arbeiderswoningen in de kolonie *'de Hopel'* net over de gemeentegrens op het grondgebied van de gemeente Kerkrade (Sectie B. nos. 65, 66, 67 en 68). Deze aanvraag was ondertekend door R. Pierre.⁵⁴ Deze wijk bestaat nog steeds in haar karakteristieke en originele vorm en passeerde inmiddels haar 100-ste stichtingsdag. Voor het ontwerpplan werd door Pierre een Duitse *'Maurermeister'* uit Witten aange trokken, Albert Reichpietsch geheten, die voor het ontwerp van de 47 woningen tekende (één woning werd in 1967 gesloopt). Tijdens W.O. I werden hier ook tijdelijk Belgische deserteurs gehuisvest die, als tegenprestatie, op de Laura werkten. Nog vóór inwerkingtreding van

1914 Kerkrade/de Hopel, Merelstraat, familie Terakowski, afgebroken ca 1970. (foto Spaarnestad)

Achterzijde Lijsterstaat te Kerkrade-Hopel in 1932. (foto RHCL Collectie glasnegatieven G-013)

Panden Lijsterstraat 8-2, Kerkrade-Hopel; kort ná de restauratie in 1981

de Woningwet ontstond wat later de 'witte Kolonie' werd genoemd. Van de plannen van Reichpitsch werden alleen de eerste 26 woningen voltooid. Zijn ontwerp betrof een open hofjesstructuur waaromheen de woningen waren gegroepeerd. Het gehele dorp bestaat uit slechts vier straten: Kanarie-, Lijster-, Meesen Merelstraat met twee kruisgewijze verbindingsstraatjes. Pas in 1938 vond de straatnaamgeving plaats; voorheen was de aanduiding Wijk D gevolgd door een (huis)nummer.⁵⁵ Vóór 1958 was het dorp slechts via twee wegen bereikbaar.

De (multiculturele) bevolking. Waar men heden ten dage de mond vol heeft van integratie, werd dit in deze streek reeds een eeuw geleden in praktijk gebracht. Dat dit in het begin niet zonder de nodige problemen verliep, moge duidelijk zijn. Met name het overmatig drankgebruik speelde hierbij een cruciale rol. In Eygelshoven, waar L&V hun mijnzetels hadden, wa-

ren in 1915 maar liefst 14 cafés.⁵⁶ Naarmate het bevolkingsaantal stabiliseerde, groeide ook de saamhorigheid; men sprak 'mit erm en bee', in het diets, Duits en dialect, doorspekt met mijnbouwtermen. Het zware en gevaarlijke werk, naast de katholieke kerk, waren hier zeker mede debet aan. Men moest immers een stempel halen bij de pastoor om in de mijn te mogen werken. Zo bestond bijvoorbeeld de bevolking in de Hopel uit dertien nationaliteiten; zelfs twee Russen verbleven er. De eersten die hier werk vonden, zo vanaf 1905, waren Slovenen met een Oostenrijks paspoort.⁵⁷

Laura & Vereening in het nieuws

Dodelijk ongeval in 1902 - In 1902 werden de werkzaamheden aan schacht II gestaakt vanwege de zeer grote watertoevoer. Reeds op 11 en 25 december vonden er instortingen plaats waarbij gewonden vielen. Men besloot toen via schacht I een gat te boren dat helaas op 160 meter diepte verstopt raakte. Het water steeg snel en brak door een in aanleg zijnde dam. Daarbij kwamen drie arbeiders om het leven. De pompinstallatie werd hierbij vernield en de mijn liep onder water.⁵⁸ Dit was voor Pierre wel een heel zware tegenslag bij zijn aankomst in Eygelshoven.

Ansichtkaart Laura/Villa 1902 Aan: Den Jongheer Willem Rutters*, Eijgelshoven op de Mijn Laura. Van: Vele groeten van Willem Duijkers. (Coll. Anselbode, Eygelshoven)
NB: Willy Rutters*, 46½ dienstjaren, in 1956 met pensioen; met 16 jaar eerste optreden als toneelspeler in Hotel du Nord in Heerlen op feestavond beambten ON mijnen.

Koninklijk bezoek in 1903 en 1927 - De leden van het Koninklijk Huis van wie de namen verbonden zijn aan schacht I (koningin Wilhelmina) en schacht II (prins Hendrik), gaven in de persoon van prins Hendrik blijk van belangstelling door middel van een bezoek aan de Laura in 1903. Dit ongetwijfeld tot genoegen van Pierre. Een kwart eeuw later, in 1927, werd dit bezoek gevolgd door een bezoek van koningin Wilhelmina, prins Hendrik en prinses Juliana aan de mijn Julia en bij die gelegenheid welkom geheten door directeur Schweitzer, hoofdingenieur Gadiot en oud-directeur Pierre.⁵⁹

Het rampjaar 1908 - Een desastreuus ongeeluk waarbij negen doden vielen, zeven Nederlanders en twee Duitsers en 30 gewonden vond plaats op 15 september 1908. Dit was voor directie en personeel een gitzwarte dag. Dit zware ongeval gebeurde bij het bovengronds bedrijf. Hier ontplofte het ketelhuis en er ontstond een enorme ravage.

Van de acht ketels werden er zes vernield, de overige twee bleven onbeschadigd. Willem Cörvers, Jan Diederer, Nic Erens, Pieter Haan, Willem Kemmerling, Jan Ritzen en Arnold Wetzeler betaalden met hun leven. Ophaalmachinist Peter Jozef Franken maakte het ongeval op zeven meter afstand van wel zeer nabij mee en bleef wonder boven wonder ongedeerd! Hij trad op 13 september 1900 in dienst en was een van de arbeiders van het eerste uur. Ook een andere getuige, Frans Hanssen geboren op 16 juni 1868, wist zich dit ongeval op 90-jarige leeftijd nog goed te herinneren!⁶⁰

Pierre (4e van links met sik en bolhoed) neemt de ravage in ogenschouw

1912 Productie - In dit jaar produceerde Laura en Vereniging maar liefst 322.755 ton kolen op een totaal van 1.725.394 ton en stond daarmee op de tweede plaats na de Domaniale Mijn te Kerkrade. Een ander record hield zij met een watertoevloed van 7.500 m³ per minuut, ruim 25% van de totale hoeveelheid.⁶¹

1914-1918 Wereldoorlog I - Tijdens zijn werkzame leven kreeg Pierre te maken met een bijzondere groep mijnwerkers, namelijk Belgische deserteurs. Vanwege de oorlog waren ze gedwongen om in Nederland een veilig heenkomen te zoeken dat ze hier ook vonden vanwege de neutraliteitspolitiek van de regering. Een groot contingent kwam naar de Mijnstreek, mede omdat zij hier ook werk vonden door de grote vraag naar arbeidskrachten. Een gedeelte van hen, zo'n 60 man, werd in de (Kerkradse!) wijk de Hopel geïnterneerd. Daartoe werd een deel van de wijk met prikkeldraad afgezet en aan de ingang stond een houten keet. Zij werden tewerkgesteld op de mijn Laura te Eygelshoven. Al heel snel vormden zij één gemeenschap met de overige mijnwerkers, weliswaar met hun eigen manier van leven. Zij werden gehuisvest in de eerste zes huizen van de Merelstraat.⁶²

Feest in 1924 - Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan op 28 juni 1924 zat Pierre in de feestelijk versierde loonhal aan tafel met 150 personen waaronder minister Ruys de Beerenbrouck en dr. H.A. Poels die later die dag ook

aanwezig waren op de receptie 'ten huize van de directeur-generaal'. Als eerste spreker hield Pierre een toespraak in het Nederlands en daarna in het Frans voor de gasten. Hij memoreerde in zijn speech aan wijlen generaal Thijs en gaf een kort historisch overzicht van de mijn. Mee aan tafel zaten de oudste pioniers van L&V, de gebroeders Prevoo. De arbeiders kregen van de directie een dag vrijaf mét behoud van loon en er was een feest voor de kinderen dat plaatsvond op het voetbalveld van 'E.V.V. Laura' gelegen achter de zusterschool.⁶³ Later nam Pierre afscheid en de Limburgse dichter Pierre Kemp schreef een: 'Feest-cantate opgedragen aan den hoogedelgestrengen heer Raymond Pierre, Directeur-Generaal der Steenkoolmijnen 'Laura en Vereniging' en uitgevoerd door de zangvereniging 'Mijn Laura' ter gelegenheid van zijn 25-jarig ambtsjubileum'.⁶⁴

* Wim Nolten is lid van de redactie van Het Land van Herle en beoefenaar van de regiogeschiedenis.

Bijlage 1: Kwartierstaat

Probant 1: PIERRE Paul Hubert Raymond geb 26.7.1857 Maastricht, ovl 12.1.1938 Aken (D), otr. 9.6.1892 Essen; tr. 20.7.1892 Maastricht BAECKER Maria geb 9.6.1869 Essen (D), dochter van Eduard Gustav uit Breckerfeld/Kreis Hagen, en van Franziska Bonsmann uit Bochum/Herdecke. Het echtpaar Pierre x Baecker/Bäcker bleef kinderloos. Haar ouders kregen 9 kinderen en woonden in de Limbecker St. 2 (1867/69); Limbecker Str. 92 (1870/74) en Rheinische Str. 17 (1875/79).

Ouders 2/3:

2. PIERRE Nicolaus geb 29.3.1820 Neerharen (B), ovl 13.9.1892 Meerssen, tr. 4.6.1850 Tongeren (B)
3. TASNIER Maria Johanna Francisca Hubertina geb 15.3.1819 Maastricht, ovl 4.4.1895 Maastricht. Uit dit huwelijk, allen geboren te Maastricht:
 - a. Maria Celine Hubertina geb 27.4.1853, tr. 1872 Karel Rudolph Hessling, ex Munster (D)
 - b. Mathilde Angelina Marie geb 31.5.1854, tr. 1879 Petrus Dolhain, ex Sint Pieter
 - c. Maria Hubertina Adrienne geb 11.10.1855, tr. 1876 Johan Henri Houben, ex Gilze en Rijen
 - d. Paul Hubert Raymond geb 26.7.1857 = 1.

Grootouders 4/7:

4. PIERRE Willem ged 3.12.1777 Neerharen, herbergier/landbouwer, ovl 25.2.1845 Neerharen, tr. (1) 27.5.1818 Vucht (B)
5. BESE/BEX/BECKX Maria ged 25.7.1787 Eisdon/Vucht, ovl 17.9.1834 Neerharen
6. TASNIER Aegidius Nicolaas ged 31.10.1790 Maastricht, tr. 23.4.1818 Maastricht
7. SCHOLS Maria Mechtildis ged 31.10.1787 Maastricht

Pand Heirbaan 83 Lanaken/Neerharen (B) juli 2010

Overgrootouders 8/15:

8. PIERRE Pierre ged 17.1.1750 Villers Pevecque/bij Herstappe (B), woont 1796 Op de Heybaan (nu Heirbaan 83), piquer à la chaussée/ontvanger 60° penning (1772-1784), gem. ontvanger/koopman (1811), ovl 5.10.1840 Neerharen, 90jr, zoon van Henri Pierre en van Marie Colette, tr. (2) 15.2.1795 Neerharen MASSOTTE Maria Margaretha; tr. (1) vóór 1774
9. OPSTEIJN Marie Jeanne ged ca 1734 Lanaken, ovl 24.11.1794 Lanaken/Neerharen
10. BESE/BECKX Antonius ged ca 1754 Leut/Vucht, ovl 19.2.1815 Vucht, tr. 2.2.1777 Vucht
11. TERHAEG Maria ged 11.2.1752 Vucht, ovl 23.2.1803 Vucht
12. TASNIER Joannes Franciscus, ovl 10.4.1812 Maastricht, tr.
13. THIJSSSEN Maria Joanna
14. SCHOLS Johannes Josephus ged 31.10.1752 Maastricht, ovl 5.12.1802 Maastricht, tr. vóór 1780
15. JANSSEN Maria Mechtildis

Noten:

1. Redactie, 'De grenzen van onze concessies', <i>De Mijn</i>, 6e Jrg, Afl.8, december 1961, 137/138; Concessie 'Laura' verleend op 15 oktober 1876 [Archief van de Inspecteur Generaal der Mijnen]; W. Schweitzer was pas directeur vanaf 1925 tot 1947. 2. <i>De Mijn</i>, a.w., 2eJrg, Afl.3, juni 1957, 46: zijn portret op een gebrandschilderd raam 1924. 3. 'Das Abteufen des Schachtes I der Bergwerksgesellschaft Laura und Vereeniging	zu Eygelshoven (Holländisch Limburg) mittels Gefrierverfahrens. Von Bergwerksdirektor R. Pierre zu Eygelshoven (Holl. Limburg), in: '<i>Glückauf Berg- und Hüttenmännische Wochenschrift</i>, XXXIX [1903] 21, 23 Mai 1903, 481- 487 (hier 484/485). 4. Wim Nolten, a.w., 'obiit in fossa carbonaria', in: LTVG Jrg.36, 2008, 122, noot 38 [August Kohlmann geb. 12.5.1877 Recklinghausen]. 5. Sjfef Dassen e.a., <i>Frans Joseph Dassen 27-</i>

- 09-1878 29-08-1974 *Mijnwerker en boer uit het bewogen leven van een Groenstrater een autobiografische verkenning*, [Landgraaf 2013], 55-59. [Opa Frans Joseph (Sjefke) Dassen schreef in 1968 op 90-jarige leeftijd zijn levensverhaal op in een ringband, dat onder voornoemde titel als boek in eigen beheer uitgegeven werd].
6. Gerard Brouns, a.w., 45.
7. Sjfef Dassen e.a., a.w., 63, 73.
8. Redactie, 'In en rond ons bedrijf', *De Mijn*, 8e Jrg, Afl.2, juni 1963, 52 (foto Jozef Prevo op 90 jarige leeftijd voor zijn huis op de Kerkberg te Eygelshoven).
9. Redactie, 'Diamanten paar', *De Mijn*, a.w., 1960, 107 (foto diamanten paar F.Vodisek-H.Blas).
10. Cornelis Jozef Maria Willemse geb. 17.10.1888 Naarden, ovl. 28.2.1962 Eygelshoven; huisarts en bekend als de 'sprinkhanenman' (orthoptera = rechtvleugelige insecten, tr. 7.5.1919 Heerlen Rosalia Maria Antonia Widdershoven geb. 28.12.1895; zie LTVG, Genealogie Widdershoven, 1975, 73/74).
11. C.E.P.M. Raedts, 'Enkele kanttekeningen bij de Limburgse mijnhistorie', in: *LvH* 28 [1978], 98.
12. RHCL, Archief L&V, EAN-0950, inv. nr. 96, folio 43.
13. Redactie, 'Onze jubilarissen', *De Mijn*, 5eJrg, Afl.6, oktober 1960, 109 (foto J.H. Thelen).
14. Gerard Brouns, a.w., 36-41.
15. Redactie, 'Onze concessies', *De Mijn*, 6e Jrg, Afl.8, december 1961, 137-139 (inzake concessies); *Limburger Koerier* 20 september 1903.
16. Redactie, 'In memoriam prof. dr. W.J. Jongmans', *De Mijn*, 2e Jrg, Afl.6, november 1957, 102. (NB. W.J. Jongmans overleed 13 oktober 1957, 79 jaar oud, oprichter van het Geologisch Bureau in 1908).
17. Wim Nolten, *de Hopel...een plekje apart*, Heerlen/Eygelshoven 1982, 24/25 (foto's), 105. In 1906, op 29 juni (feestdag van St. Petrus & St. Paulus) traden 2 paarden 'in dienst' genaamd Piet en Paul.
18. Gerard Brouns, a.w., 6/7.
19. Hans Verhage, *Katholieken, Kerk en Wereld*, Maaslandse Monografiën 66 [Hilversum Verloren] 2003, 68/69 [De wet op het Middelbaar Onderwijs van 2 mei 1863 stelde de stichting van een burgerschool in iedere gemeente met meer dan 10.000 inwoners verplicht.]
20. Archiv RWTH Aachen, Matrikelisten 1878/79, Signatur 10125A; ibidem 1880/81, Signatur 10127a. Onderwezen werd in: Mechanik I, Bau-Constr(uction) I, Darst(ellung) Geom(etrie), Angw(andte) Physik, Angw(andte) Chemie, Qualit(äts) Analyse, Thechnologie I en Freihandzeichnen. Romeins I staat voor een behaald getuigschrift van opeenvolgende college's. Met dank aan dhr. Klaus Graf, c.s.
21. J.P.D. van Banning, Uit Limburgs spoorwegverleden, in: *LvH* 3 [1953], 104-108.
22. Gerard Brouns, *Uit de geschiedenis van Laura en Vereeniging*, [Eygelshoven 1975], 58/59.
23. RhH, Archief Gemeente Heerlen, Bevolkingsregister 1900-1919, deel 18 (VII), folio 64/93, fiche (3).
24. GAK, Archief gemeente Eygelshoven, Bevolkingsregister Eygelshoven 1900-1939, Blad P Nummer 212.
25. Redactie, 'Eygelshoven en de mijn Laura', *De Mijn, Personeelsblad uitgegeven door de Maatschappij tot exploitatie der steenkolenmijnen Laura & Vereeniging*, 2e Jrg, Afl.3, juni 1957, 47 [foto R. Pierre, met baard, pet, wandelstok en pofbroek; 68 foto villa en mijn]. In de scriptie van
26. Erwiza Erman, *Miners, managers and the State, Appendix 2 List of managers*, Amsterdam 1999; ook Gerard Brouns, oud-bedrijfsarchivaris vermeld hem *niet* als zodanig.
27. C.E.P.M. Raedts, *De opkomst de ontwikkeling en de neergang van de steenkolenmijnbouw in Limburg*, [Assen 1974], 132/133, 144 [M.M. 18, Literatuuroverzicht 219-235].
28. N.N., Bij het beëindigen van de koolwinning, in: *Laura-Scope*, [1974] december, 6.
29. C.E.P.M. Raedts, 'I. Jan Koster, een Heerlense industrie-pionier en politicus', in: *LvH* 29 [1979], 49.
30. C.E.P.M. Raets, 'Bij de opheffing van de afdeling Limburg van het Koninklijk Nederlands Geologisch en Mijnbouwkundig Genootschap', in: *LvH* 27 [1977], 104.
31. Gerard Brouns, a.w., 104.
32. *Eygelshoven 800 Jaar*, [Eygelshoven 1931], 154.
33. Hubert Joseph Frings geb 6.12.1881 Eygelshoven, ovl 12.6.1963 Kerkrade, kleermaker, lid tot 1958.
34. R. Dieteren, *Grondbeleid en Volkshuisvesting*, [Assen 1964], 62/63; Wilhelmus Josephus Bernardus Schweitzer geb. 19.3.1880 Amsterdam, Rimburgerweg nr.3, ovl. 12 augustus 1962 Heerlen.
35. RHCL, Archief L&V, EAN-0950, inv. nr. 1078.
36. RhH, Bevolkingsregister Heerlen 1910-1940, PAS-POS, fiche 19. RhH, Archief 016-NT2, Werkboekjes bevolkingscontroleurs 1912-1958, inv.nrs. 154, 163. Volgens deze werkboekjes woonde in 1922 op het adres Heerlerbaan 38 de weduwe P.H. Ploum-Ploumen, die ook nog tussen 1925 en 1928 vermeld werd, met dien verstande het dat het pand inmiddels onderverdeeld was. Op nr.

- 38a P.H.R. Pierre en zijn vrouw. Van 1929 tot 1931 woonde op nr. 38f (sic!). P.H.R. Pierre en zijn vrouw. Pierre's vrouw vertrok op 7 april 1934 naar Aken samen met M.J. Leunissen en Maria Jansen, twee dienstmeisjes.
37. RHCL, Archief L&V, EAN-0950, inv. nr. 1077 (notaris A.M.A. Begheijn, Nieuwenhagen).
38. Gerard Brouns, a.w., 69.
39. RHCL, Archief L&V, EAN-0950, inv. nr. 1077.
40. P.J. Schatten, *Uit Schaesbergs verleden en heden* [Schaesberg 1933], 55, 61 [Transcriptie Emile Ramakers, 1977, SHCL, Ms.42].
41. Johann Coenraad Hermann Heyenbrock, geb. 27.7.1871 Amsterdam, ovl. 18.3.1948 Blaricum; bekend als de 'schilder van de arbeid'; tevens directeur van het (opgeheven) Museum van den Arbeid (zie ook: *De Ingenieur* [1931], no 42, A.431 en 1938, A.111).
42. Steenaert, 'Herman Heyenbrock', in: *Steenkool* 3 [1948] 9, 21 mei 1948, 215; Het schilderij is sinds 1970 in het bezit van het Limburgs Museum, Venlo [Vriendelijke mededeling van dhr. Ad van Pinxteren 22 augustus 2011, waarvoor mijn dank]. Later vervaardigde hij nog een pastel voorstellende werklieden op het terrein van de mijn Laura (de z.g. kolenverlading, W.N.) zie: de Maasgouw 2006, 104 [collectie Limburgs Museum, Venlo]
43. W. Lindelauf, Het oude huis aan de Veemarkt, in: *LvH* 1 [1951], 37-43; Redactie, 'de Luyff' blijft behouden', *De Mijn*, 5e Jrg, Afl.6, oktober 1960, 107 (foto huize 'de Luyff').
44. Redactie, 'Ook mijnondernemingen zijn georganiseerd', *De Mijn*, 7e Jrg, Afl.4, september 1962, 83. [artikel over huisvesting GSL in huize 'de Luyff' te Heerlen]. Tot 1959 was het schilderij in handen van voornoemde Mijnvereniging en in 1970 kwam het gelijk met het kantoorpand in bezit van de gemeente Heerlen die het in 1982 restaureerde. *Limburgs Dagblad* 4 februari 1982.
45. 'Weet je nog, koempel', [Zwolle 2003], afl. 10, 236.
46. *Straatnamenboek Eygelshoven* [Eygelshoven 1988], 82 [foto P.H.R. Pierre en echgenote, zonder jaar].
47. Eclectisch = kenmerken uit diverse bouwstijlen gecombineerd tot één geheel; Redactie, 'Op de mijn Laura', 4e Jrg, Afl.1, januari 1959, 32.
48. *Straatnamenboek Eygelshoven*, 83; L. Augustus e.a. *De straatnamen in Kerkrade*, [Kerkrade 1998], 117; het bouwjaar 1901 lijkt mij zeer onwaarschijnlijk.
49. N.N., 'Bij het beëindigen van de koolwinning', in: *Laura-Scope*, [1974] december, 9.
50. A.W.A. van den Elaart, e.a., *850 Jaar Eygelshoven* [Eygelshoven 1981] (fotoboek), 247.
51. Gerard Brouns, a.w., 57, noemt 18 woningen; Wim Nolten, *de Hopel* 15, 22.
52. RHCL, Archief L&V, EAN-0950, inv. nr. 91 (Copieboek).
53. N.N., *Bij het beëindigen van de koolwinning*, in: *Laura-Scope*, [1974] december, 13; foto bij Serge Langeweg, a.w., MM 75, 61. noot 18 (foto Gezellenhuis)
54. Wim Nolten, *Chronologicum Hopelianum*, Heerlen 8 mei 2007, 20/21 (kopie brief bouw aanvraag).
55. L. Augustus e.a., *De straatnamen in Kerkrade* [Kerkrade 1998], 83 [foto Kanariestraat], 97, 100/101 [foto Meesstraat] en 102; Wim Nolten, a.w., *de Hopel*, 39 e.v.
56. *Adresboek voor Heerlen en Omstreken*, [Heerlen 1915], 312, Beroepslijst.
57. Wim Nolten, 100 Jaar Slovenen in Limburg óf vier generaties in 'de Hopel', in: LTVG [2009], 89-93; Milena Mulders, *Met de buik het brood achterna (S trebuhom za krukkom); Mijn Sloveense geschiedenis*, [Amsterdam 2009].
58. Redactie, 'Eygelshoven en de mijn Laura', *De Mijn*, 2e Jrg, Afl.7, december 1957, 128.
59. Gerard Brouns, a.w., 114.
60. Redactie, 'Vijf oudgedienden van de Laura', *De Mijn*, 2e Jrg, Afl.6, november 1957, 112 (foto P.J. Franken; Redactie, '90 Jaar', *De Mijn*, 4e Jrg, Afl.4, juni 1959, 80 (foto Fr. Hanssen). Wim Nolten, 'obiit in fossa carbonaria', Verongelukte mijnwerkers te Eygelshoven 1903-1972, in: LTVG Jrg.36, 2008, 118-127. In totaal verloren 142 mannen het leven bij Laura & Vereeniging: 98 op de Laura en 44 op de Julia in de periode van 1903 tot aan 1972. NB. Op de ansichtkaart staat: 8 dooden en 30 gewonden.
61. *Kerkradsche Courant*, 4de Jaargang, Zaterdag 27 Juni 1914, No.27
62. Gerard Brouns, a.w. 46, noemt 60 man in het kamp in de Hopel, 46; Wim Nolten, a.w. *de Hopel*, [Heerlen/Eygelshoven 1982], 15/16; Veel auteurs plaatsen dit kamp in Eygelshoven, hetgeen pertinent onjuist is, zie onder andere Serge Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg*, MM 75, 134; Wim Nolten, Belgische vluchtelingen in 'Kamp Eygelshoven/Hopel' te Kerkrade/Hopel 1914-1918, in: *LvH* 2014 64 [2014] 1, 22-26.
63. RhH, *Limburgsch Dagblad* van 24 t/m 28 juni 1924 (microfiches).
64. *N.V. De Zuid-Limburger*, Kerkrade juni 1925 (woorden P. Kemp; muziek F. Scheren).

DE KERKSTRIJD IN MERKELBEEK

Door Jac Smeets*

Zoals bekend lag de parochiekerk van Merkelbeek in de oudste woonkern en ver van de gehuchten Douve en Hout die rond 1835 wat het aantal inwoners betreft samen even groot waren als Merkelbeek. Hierdoor ontstond in de parochie een strijd om de kerk meer in het midden van het grondgebied te krijgen zodat de afstand voor alle parochianen nagenoeg gelijk zou zijn. Dat deze strijd ruim veertig jaren zou duren had evenwel niemand kunnen bevroeden. Evenmin dat deze tweespalt in het verenigingsleven teweeg zou brengen zoals uit navolgende overzicht zal blijken.

Merkelbeek rond 1835

Merkelbeek was in die tijd een agrarisch dorp. De bebouwing bestond uit de twee grote leenhoeves de 'Onderste Hof' en de 'Bovenste Hof', enige grotere carréboerderijen en verder wat kleinere boerenbedrijven met hier en daar een landarbeiderswoning. Het enige gebouw dat daarvan afweek was de parochiekerk.

Het dorp/de parochie bestond uit drie kernen/delen. De oudste kern is 'Onderste Merkelbeek', die is gelegen rond de parochiekerken de leenhoeve 'De Onderste Hof'. In de loop der eeuwen is het dorp gegroeid richting de bron van de Merkelbekerbeek en daar ontstond de volgende kern 'Bovenste Merkelbeek'. Hier treffen we de tweede leenhoeve 'De Bovenste Hof' aan. Rond de 11^e eeuw breidde het dorp zich uit op het plateau van Doenrade, waar de delen Douve en Hout ontstonden. Deze laatste kern wordt sinds begin 20^e eeuw aangeduid met Douvergenhout.

De oude parochiekerk in Onderste Merkelbeek.

Merkelbeek bestond in 1837 uit 133 huisgezinnen met in totaal 666 inwoners. Verder onderverdeeld als volgt: 220 verbonden door het huwelijk, 10 weduwnaars, 20 weduwen, 174 zonen, 180 dochters, 34 knechten, 25 dienstmaagden, en 3 vreemdelingen.² Er waren 474 communicanten. Pastoor van de parochie Sint Clemens was sinds 1834 Jan Mathias Neslissen,

Op deze uitsnede van de Tranchotkaart is met blauwe pijl aangegeven de plaats waar de oude parochiekerk is gelegen. De nieuwe parochiekerk en gemeentehuis werden in de tweede helft van de 19e eeuw gerealiseerd tussen de verschillende kernen van Merkelbeek aangewezen door de rode pijl.

Paulus Josephus Goossens pastoor van Merkelbeek van 27 september 1844 tot 30 september 1880.

geboren in 1797. Hij stierf plotseling te Merkelbeek op 6 september 1844.

Als pastoor werd hij opgevolgd door Paulus Josephus Goossens (1811-1881). Goossens bleef in de woelige strijd de herder van de parochie en werd 30 september 1880 eervol ontslagen.

Burgemeester was sinds 1827 de uit de dorpsgemeenschap afkomstige Jan Willem Goessens (1785-1868).³ Hij werd in 1860 als burgemeester opgevolgd door zijn zoon Gabriel Jozef Arnold Goessens (1816-1878).

Gabriel Jozef Arnold Goessens overleed plotseling op 24 januari 1878. Hij was ongehuwd en werd opgevolgd door plaatsgenoot Joannes Carolus Palmen (1851-1927). Deze bleef tot aan zijn benoeming als notaris te Thorn in 1884 burgemeester van Merkelbeek.

De opmaat

Reeds rond 1793 verzocht de burgemeester van Merkelbeek het kapittel van Sittard een nieuwe kerk te mogen bouwen.⁴ Gezien de groei van de parochiegemeenschap was de parochiekerk te klein. Het kapittel wees het verzoek af en het maken van plannen bleef uit. De politieke en staatkundige ontwikkelingen waren van dien aard dat verdere stappen niet meer werden ondernomen. De rust keerde pas weer ruim na beëindiging van de Franse overheersing en de perikelen rond de afsplitsing van Nederland. De nieuwe staatkundige situatie had uiteindelijk rond 1835 vorm gekregen. Hoewel de staatkundige rust was weergekeerd, laaide in Merkelbeek de strijd om een nieuwe parochiekerk weer op.

De verdeling van de inwoners over de beide kernen was als volgt: de kern (Onderste en Bovenste) Merkelbeek bestond uit 62 huisgezinnen (315 personen) en de kern Douve en Hout bestond uit 71 huisgezinnen (351 personen). De afstand vanuit Bovenste Merkelbeek naar de parochiekerk is ongeveer 1,2 km en het traject is nagenoeg vlak, terwijl deze vanuit Douve en Hout ruim 2,2 km is met een hoogteverschil van ongeveer 40 meter. Het is dan ook geen wonder dat de bewoners van Douve en Hout steeds weer naar mogelijkheden zochten de kerk in het midden van de parochie te krijgen.

Schenking

Hiervoor doet mevrouw Marie Jacqueline Duyckers-Ververs uit Raath bij Bingelrade een duit in het zakje.⁵ Bij testament, opgemaakt door notaris Jan Arnold Lenaerds uit Merkelbeek, schenkt zij aan de kerk van Merkelbeek: *een stuk bouwland ... dienende tot opbouw eene nieuwe kerk aldaar en niet elders, echter zolang deze opbouw geene plaats zal hebben, zal de jaarlijkse opbrengst moeten worden aangewend worden tot eene donderdagsche zingende misse*.⁶

Het betrof in totaal ruim drie hectare landbouwgrond wat in die tijd toch een klein vermogen vertegenwoordigde.

Hier wil ik er even op wijzen dat de notaris Jan Arnold Lenaerds woonachtig was in de Douve. In 1826 was hij tevens burgemeester van Merkelbeek. Bovendien was/is het niet ongebruikelijk dat er alvorens een testament op te stellen hierover overleg is met de notaris.

Dit testament werd na het overlijden van mevrouw Marie Jacqueline Duyckers-Ververs op 4 september 1835 geopend.⁷

De meerderheid van het kerkbestuur was niet zonder meer akkoord gegaan met genoemde voorwaarden en derhalve werd de zaak voorlopig op de lange baan geschoven. Hoe het ook zij, door de opening van het testament was de strijd om de parochiekerk weer opgelaaid en die zou nog tientallen jaren duren.

De strijd ontbrandt echt

Wat precies de oorzaak is geweest, is niet meer te achterhalen. Bekend is dat er enkele weken na de installatie van de nieuwe pastoor Goossens, en wel op 8 oktober 1844, een hevige twist uitbrak over de kerk.⁸ De pastoor hield zich er wijselijk buiten. Wel maande hij steeds weer tot vrede. Intussen ging hij rustig voort met de nodige verrijkingen en verbeteringen van de parochiekerk. Zo werd in 1845 een nieuwe vloer van Naamse steen aangebracht en werden de kerkbanken vernieuwd.⁹ In 1856 werd een oksaaltje gemaakt waarop in 1858 een orgel werd geplaatst. Bij deze acties werd de pastoor genereus gesteund door de baron en barones de Négri, de bewoners van de naast de parochiekerk gelegen hoeve de 'Onderste Hof'.¹⁰

Op verzoek van de burgemeester, schepenen en verdere leden van de gemeenteraad van Merkelbeek en het kerkbestuur werd besloten een onderzoek in te stellen naar de technische toestand van de parochiekerk. Deze opdracht werd aan de Maastrichtse bouwmeester J. Dumoulin verstrekt. Deze legde zijn bevindingen vast in een rapport. Zijn bevindingen van het onderzoek op 19 november 1844 waren:

1. *De funderingen "... slecht en onsterk. " en hierdoor is het vocht 30 cm. en meer in de muren getrokken.*
2. *De muur aan de zuidzijde " wel bijna vijf en twintig duimen uit het lood hangt."*
3. *De bijgebouwde koor en sacristie waren niet met de bestaande muren verbonden en derhalve losgescheurd.*
4. *Het onvakkundig uitgevoerde kapwerk was zo sterk vervuild en vol wormgaten en heeft daardoor de meeste sterkte verloren.*
5. *De hoogte van de verdieping was zo dat "... in dezelve bijna geene lucht bestaat, hetwelk voor de menschen zeer ongezond en nadelig is".*
6. *De grootte van de kerk was te klein voor een gemeente van 686 zielen, maar de naaste omgeving van de kerk liet geen uitbreiding meer toe.*

Dit rapport was natuurlijk koren op de molen van de bewoners van Douve en Houten er volgt dan ook een nieuwe poging het kerkbestuur tot nieuwbouw te bewegen.

Op 16 december 1844 werd bij notaris Lienaerts een schenkingsakte opgesteld. Bij leven schenken Jan Renier Palmen en Maria Gertrudis Smeets, beiden wonende in de Douve, aan de kerkfabriek van Merkelbeek een perceel bouwland.¹¹ Dat vond plaats onder de volgende voorwaarden:

1. *De grond is bestemd voor het bouwen van een kerk en pastorie.*
2. *De bouw van de kerk zal moeten plaats vinden voor de bouw van de pastorie.*
3. *De bouw van de kerk zal moeten begonnen zijn voor 31 december 1848, zo niet dan kan deze schenking als niet gedaan worden beschouwd en gaat de eigendom terug naar de schenkers.*
4. *De kerk kan eerst over de grond beschikken als de kerk gebouwd zal gaan worden, dus als de plannen zover zijn dat de grond bouwrijp gemaakt kan worden.*
5. *Alle lasten zijn vanaf ondertekening voor rekening van de kerk.*

Hoewel deze schenking niet heeft geresulteerd in het realiseren van een nieuwe parochiekerk daar de bouw later is begonnen dan in de akte vermeld staat en de schenking dus in feite niet plaatsgevonden heeft, illustreert zij echter wel wat de bewoners van Douve en Hout over hadden voor het realiseren van de kerk in het midden van de parochie.

Het mag duidelijk zijn dat de bewoners van Onderste Merkelbeek in het geheel niet te spreken waren over het onderzoek naar de bouwkundige toestand van de parochiekerk, ingesteld door de gemeente en het kerkbestuur. Men was zelfs zeer verbolgen over het feit dat het gemeentebestuur hieraan zijn medewerking had verleend. Zij richtten dan ook een schrijven aan de Koning der Nederlanden op 16 december 1844, waarin zij zich beklagden over het besluit van de gemeenteraad:

"... dat bij het bestuur dezer gemeente het voornemen bestaat, de alhier aanwezige Roomsche Katholieke Kerk af te breken en te vernielen, met het oogmerk om dezelve in de nabijheid der gehuchten Hout en Douve te herbouwen ...".

Verder gaven zij aan dat de afstand voor vele kerkgangers groter zou worden en ook nog bergopwaarts was gelegen.

Op 12 januari 1845 antwoordt de Dienst Waterstaat en Publieke Werken van het Hertogdom Limburg op de diverse protesten op diplomatieke wijze het volgende:

"De argumenten dat de bouwkundige staat van de kerk in verval is, zijn onjuist. Het is derhalve niet nodig deze af te breken of te verplaatsen, echter als zulks door de raad der gemeente nodig wordt bevonden, is zulks ter beslissing aan de Gemeenteraad."

Jozef Antoon baron de Négri die inmiddels zijn intrek had genomen op de Vossenhof nabij de parochiekerk, spuit op 15 juli 1845 mede namens de bewoners van Merkelbeek in een brief aan de Gouverneur van het Hertogdom Limburg zijn ongenoegen betreffende de op handen zijnde verplaatsing van de kerk. Echter dit leidt evenmin tot een andere koers van het gemeentebestuur.

Even schielijk als de strijd begonnen was is hij weer geëindigd en de pastoor tekent aan dat: *"de zaak op niets is uitgelopen, ik weet niet hoe, omdat ik me*

*geheel buiten de zaak heb gehouden en moest houden, ik heb liefde en eendracht aangemaand en voor de vrede gebeden"*¹²

De veranderingen in het dorp

Evenals de omliggende parochies had ook Merkelbeek een schutterij, genoemd naar de parochieheilige Sint Clemens, welke na de Franse Tijd was heropgericht.¹³ De leden van de schutterij waren afkomstig uit de drie kernen. Als gevolg van de kerkstrijd verlieten rond 1855 de Hölter, zoals de inwoners van Hout en Douve genoemd worden, de gelederen. Zij richtten een eigen schutterij op met de naam "schutterij Sint Johannes". De breuk verliep zo heftig dat de koninklijke waardigheden die bij de schutterij hoorden, verdeeld werden. De koningsplaten bleven in Merkelbeek terwijl de koningsvogel naar Douvergenhout ging. Merkelbeek had van toen af aan twee schutterijen. Het zou tot 1967 duren vooraleer zij weer zouden worden herenigd tot de huidige schutterij 'Sint Johannes en Sint Clemens'.

De strijd om tot een nieuwe parochiekerk te komen, spleet het dorp dus letterlijk in tweeën. Deze tweespalt heeft het dorp, zeker met betrekking tot het verenigingsleven, nog lange tijd bezig gehouden en werd pas in de tweede helft van de 20^e eeuw als beëindigd beschouwd. Zo is bekend dat deze strijd nog een duidelijke rol heeft gespeeld bij de oprichting van de voetbalclub in het begin van de 20^e eeuw.

Het dorp bestond tot aan de 19^e eeuw voornamelijk uit boerenbedrijven met hoogstamboomgaarden en moestuinen. Iedereen had een eigen 'boerderij' waarvan de bedrijfsvorm die was van een gemengd bedrijf. Verder waren er enkele 'daglonerhuisjes' en huizen van ambachtslieden, maar ook bij die huizen was een stal met wat kleinvee, een boomgaard en een moestuin. Zelfs de pastorie was een boerderij met tien bunder land. Het enige gebouw dat zoals gezegd duidelijk afweek van de overige gebouwen was de kerk.

De eerste wezenlijke verandering in de bebouwing van huizen en bedrijven van ons dorp begon in de tweede helft van de 19^e eeuw. Mede als gevolg van de kerkstrijd die in Merkelbeek speelde, werd het plan opgevat midden tussen de kernen, van Douve en Hout en die van Merkelbeek, een nieuw centrum te creëren. In 1860 werden daar de gemeenteschool en de schoolwoning gebouwd. In de schoolwoning werd een kamer gereserveerd voor het gemeentebestuur en werd als 'gemeentehuis' gebruikt. Enige tijd later zou tussen de school en de schoolwoning een echt gemeentehuis gebouwd worden.

Op een perceel tegenover het gemeentehuis zou de nieuwe parochiekerk gebouwd worden. De gemeente bouwde tegelijkertijd naast de schoolwoning/gemeentehuis een nieuwe pastorie. Het nieuwe centrum van Merkelbeek was geboren.

De eindstrijd

Enige jaren later, op 21 juni 1871, vierde Merkelbeek op grootse wijze het zilveren pontificaat van paus Pius IX. De beschrijving toont waartoe men in een klein dorp met een beetje toewijding in staat was. Het feest viel mid-

den in de zomer. De kerk en de toren waren verlicht, de straten versierd en 's avonds was er een optocht met lichtballonnen door de straten die duurde tot middernacht. Achter alle ramen van de woningen langs de route brandden kaarsen. Merkelbeek vierde feest.

Niets wees erop dat op diezelfde avond laat de kerkstrijd weer in alle hevigheid zou oplaaien. De pastoor tekent in zijn memoriaal aan: "*Post gaudia luctus*". Een groep inwoners van Douve en Hout droegen na afloop van de lichtstoet een zwaar houten kruis dat in het diepste geheim was vervaardigd naar de plaats waar men de nieuwe kerk, zo die ooit mocht komen, kon verwachten. Het was een vrijwel onbewoonde plek tussen beide gehuchten tegenover het nieuwe gemeentehuis en de school. Aangekomen plantten zij op die plek in dat nachtelijk uur het kruis. Daarna hield een der notabelen een zeer merkwaardige toespraak.

De pastoor hield zich ook nu weer buiten de kwestie, maar de parochianen zaten niet stil. Zij vielen Mgr. Paredis dusdanig lastig dat deze later tegen Mgr. Paulus Mannens, zelf Merkelbenaar van geboorte, zei dat deze kwestie een nagel aan zijn doodskist was.¹⁴ Hij wilde ook niemand meer inzake de kerkverplaatsing te woord staan met uitzondering van kerkmeester en notaris Lienaerts.

Een en ander resulteerde in ieder geval erin dat het kerkbestuur de door weduwe Duyckers geschonken percelen liet taxeren. De waarde van de gronden, samen groot 3 ha., 76 are en 12 ca., werd geschat op 6.000 gulden. Het rapport was opgemaakt op 29 september 1871.

Op de kerkmeestervergadering van 1 oktober van dat jaar werd besloten de gronden publiekelijk te verkopen en met de opbrengst daarvan een nieuwe kerk te bouwen "*zoo in het belang van den Godsdienst als onderwijsch*".¹⁵ Aansluitend vroegen zij het gemeentebestuur hieraan hun medewerking te verlenen, die zij op 6 oktober 1871 verkregen.

Hierbij is het goed te weten dat in die tijd de burgemeester, de gemeente-secretaris/ontvanger, een van de twee wethouders en drie van de vijf raadslieden boven in het dorp woonden.¹⁶ Bovendien was de notaris eveneens in de Douve woonachtig.

Men kreeg de kerk zo volgens de oude spreuk inderdaad in het midden, maar noch Merkelbeek noch Douve en Hout kregen ze naast de deur.

Het kerkhof

Er speelde in Merkelbeek bovendien nog een kerkhofkwestie. Het kerkhof bij de parochiekerk was, mede door de manier van begraven in familieverband, te klein geworden. Het Geneeskundig Staatstoezicht had geadviseerd het kerkhof noordwaarts uit te breiden. Het kerkbestuur ging daar echter niet op in en verlangde een kerkhof in de buurt van waar de nieuwe kerk zou komen.¹⁷ Men had succes, want al in 1872 kocht de gemeente een perceel voor een nieuwe begraafplaats vlak naast de geplande kerk. Dit kerkhof kon op 10 november 1873 ingewijd worden. Onderste Merkelbeek vroeg een nieuw 'eigen' kerkhof aan, maar dit verzoek werd afgewezen.

Het bouwen van een nieuwe parochiekerk was wederom een stap dichterbij gekomen.

De nieuwe parochiekerk

In 1875 gaf het kerkbestuur architect Johannes Kaiser (1842-1917) uit Venlo de opdracht tot het ontwerpen van een nieuw kerkgebouw. Dit kerkgebouw werd geprojecteerd op de beoogde plaats, een perceel tegenover de gemeenteschool. De kosten voor het nieuwe kerkgebouw met toren bedroegen 22.000 gulden.¹⁸

Besloten werd de nieuwe kerk te bouwen en er werd een bouwcommissie benoemd. Daarbij was het is evenwel opvallend dat slechts één persoon uit die commissie uit Merkelbeek afkomstig was.

De bouwcommissie was als volgt samengesteld:

president: graaf Oscar Laurent Marchant et d'Ansembourg uit Amstenrade

vice-president: mgr. Jan Christiaan Warblings, Groot-Vicaris te Luik

secretaris: Jan Leopold Palmen, kandidaat-notaris te Merkelbeek¹⁹

penningmeester: Jan Adam Cremers uit Bingelrade

De eerste spade ging op 3 oktober 1876 in de grond en in november 1878 werd de nieuwe kerk opgeleverd. Tegelijkertijd met het kerkgebouw werd de door de gemeente gebouwde pastorie opgeleverd. Deze pastorie was naast de schoolwoning gerealiseerd.

Wat de reden was voor de vertraagde ingebruikname, is niet meer te achterhalen. Wel weten we dat de verhuizing naar de nieuwe kerk op 28 april 1879 begon. Op die dag werden enkele kerkmeubelen uit de oude parochiekerk naar de nieuwe overgebracht met karren en paarden. Het waren het Moedergodsbeeld, het beeld van Sint Clemens, het orgel daterend uit 1858, de doopvont uit de 15e eeuw, de grote banken, verder nog enige schilderijen en het koper- en zilverwerk.

Deze 28^e april 1879 schijnt voor de bewoners van het onderste Merkelbeek een waar "*dies ater*" te zijn geweest. Het kleine vertrouwde Godshuis waarin zoveel eeuwen gebeden en de H. Mis opgedragen was, stond er nu verlaten bij. Het verhaal doet de ronde dat voordat de verhuizing ging plaatsvinden bij sommige huizen bij wijze van rouw de blinden gesloten en de vlaggen halfstok gehangen waren.

Een paar dagen voor de kerkwijding had in de nieuwe kerk al een eerste absolute plaats gehad. Het betrof "dame Anastasia" van de orde der Benedictinessen van Luik. Zij was overleden in het klooster te Tongeren. Als Maria Louisa Palmen geboren op 23 oktober 1846 te Merkelbeek als dochter van Jan Renier Palmen en Maria Gertrudis Smeets. Zij werd op het nieuwe kerkhof in het familiegraf bijgezet.

De grote dag voor de parochie was aangebroken. Op 19 juni 1879 werd de nieuwe kerk geconsacreerd door de bisschop van Roermond mgr. Paredis. In het bijzonder de bewoners van Douve en Hout waren hierover zeer verheugd. Pastoor Goossens had enige dagen eerder de nieuwe pastorie betrokken en was O.L. Heer naar Douvergenhout voorgedaan.

De nieuwe parochiekerk boven in Merkelbeek.

Tot slot mogen we hier niet onvermeld laten hetgeen een kroniekschrijver, het was niet de pastoor, schreef na de kerkconsecratie:

“Deo Gratias

Dank, duizend maal dank aan allen, die met zoveel offervaardigheid, met zoveel moed en onvermoeide ijver, standvastige acht jaar gearbeid hebben tot het in stand brengen dezer kerk; dat zij de arke des bondes van vrede en geluk in de parochie zij ...”

De door pastoor Goossens reeds jaren verwachte vrede was eindelijk in de parochie teruggekeerd. De bewoners van Merkelbeek konden zich met de gang van zaken enigszins verenigen nu voor de oude parochiekerk en de oude pastorie weer een religieuze bestemming was gevonden.²⁰ Een klooster dus voor de Liefdezusters van het Kostbaar Bloed uit Sittard.²¹

* Mr. ir. Jac Smeets is architect en amateurhistoricus en bestuurslid en lid van de historische werkgroep van Het Land van Herle.

Noten:

1. Een beschrijving van de historische ontwikkelingen rond de 'oude' parochiekerk van Merkelbeek, de Clemenskerk, is vastgelegd in het boekwerk: *Het Clemensdomein*; geschreven door Jac Smeets en uitgegeven in 2014.
2. Volgens de kerkelijke visitatie van 1837 opgemaakt door pastoor Jan Mathijs Nelissen.
3. Voor een overzicht van Merkelbeekse burgemeesters zie *LvH* 62[2012], 163.
4. De tienden van de parochie St. Clemens van Merkelbeek werden geheven door het kapittel van de Sint Petruskerk te Sittard.
5. Zij was de weduwe van op 24 september 1808 overleden Conrad Joseph Duijkers. Zij waren op 17 maart 1798 te Berg aan de Maas gehuwd. Hun kinderen werden in Maastricht geboren. Het echtpaar woonde op het kasteel in Rath te Bingelrade.
6. Dit testament werd bij Koninklijk Besluit van 22 februari 1826 goedgekeurd en bevindt zich in het Bisschoppelijk archief te Roermond. Over het notariaat van Merkelbeek zie *LvH* 57[2007], 57.
7. Zij overleed op 20 augustus 1835 te Bingelrade.
8. De 33 jarige Paulus Josephus Goossens werd op 27 september 1844 benoemd tot pastoor van Merkelbeek.
9. Met twee zijstukken van deze kerkbanken heeft de schrijver nog een halbankje gemaakt dat nog steeds in gebruik is.
10. Zij overleden beiden te Merkelbeek en zijn begraven in een grafkelder met daarboven een neogotisch grafmonument bij de (oude) parochiekerk.
11. Jan Renier Palmen was een vooraanstaand persoon in de Merkelbeekse gemeenschap, zijn zoons treffen we aan als notaris en burgemeester van Merkelbeek.
12. Aantekeningen pastoor Goossens in RhH, Archief parochie H. Clemens te Merkelbeek, archiefnr. 283, inv.nr. 23.
13. De schutterij houdt tegenwoordig 1808 aan als jaar van oprichting gebaseerd op de datering van het oudste koningszilver, maar is zeer waarschijnlijk vele eeuwen ouder.
14. Hij was de zoon van de pachter van de Bovenste Hof.
15. Van de kerkmeesters werd er steeds een uit Merkelbeek onder aan de berg en de andere uit Merkelbeek boven aan de berg benoemd.
16. Gegevens uit het Archief van de gemeente Merkelbeek.
17. *Jubileumboek Land van Herle*, 11[1961], 218.
18. Dat is tegenwoordig ongeveer € 9.970,-.
19. Hij was een zoon van de eerder genoemde Jan Renier Palmen en Maria Gertrudis Smeets en een broer van burgemeester Joannes Carolus Palmen.
20. De pastorie was gemeentelijk eigendom en in 1877 verkocht aan het burgerlijk armbestuur en later aan de congregatie van de Liefdezusters van het Kostbaar Bloed. Zie: Archief gemeente Merkelbeek tot 1939, inv.nr. 1650.
21. Het moederhuis van de congregatie der Liefdezusters van het Kostbaar Bloed stond in Koningsbosch.

AANGESTIPT ...

Door Anita Quaedackers, Roelof Braad, Sander van Daal en Diane Smeets-Habets

Brouwers in Zuid-Limburg, 1795-1814 : een terreinverkenning

Door Frans Crutzen, [Ransdaal 2013]. 176 pg., geïll., met literatuuropgave en register. ISBN 978-90-821329-0-8. Prijs € 24,95. Info: fr.crutzen@home.nl

Frans Crutzen, pastoor van Ransdaal en Klimmen, publiceert wederom een studie over bierbrouwers. Zijn schrijverscarrière begon met schrijven van de geschiedenis van de Gulpener brouwerijen. Het onderwerp bier en brouwers fascineert hem en heeft hem de bijnaam 'bierpastoor' opgeleverd. De bedrijfsgeschiedenis van de Brand bierbrouwerij heeft hij in 1996 in een boek beschreven.

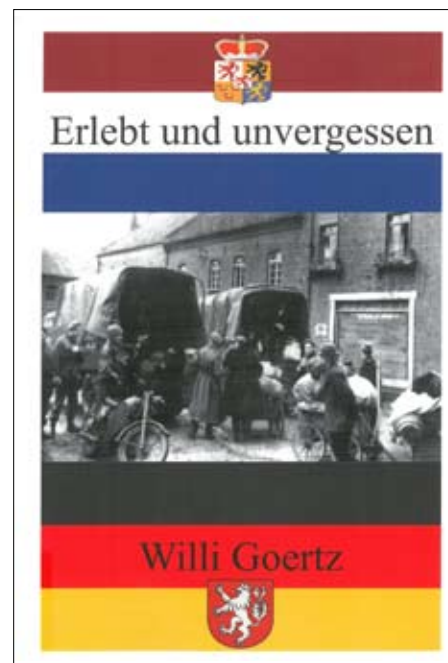
In zijn meest recente boek geeft hij antwoord op een aantal prangende vragen die in de loop der jaren van onderzoek bij hem opborrelden.

De Franse overheersing heeft een revolutie teweeggebracht in het sociale en economische

leven die ook doorwerkte in het brouwerijwezen. De brouwerijen van voor de Franse overheersing waren kleinschalig: er waren enkele bedrijfsmatige brouwerijen, maar de meeste waren van brouwers-tappers en thuisbrouwers. Volgens zijn archiefonderzoek waren er rond 1795 tussen de 500 en 600 brouwers. De Fransen introduceerden een andere manier van belasting heffen voor de brouwers: de algemene patentbelasting. Deze was niet meer afhankelijk van de geproduceerde hoeveelheden. Een ieder die brouwgereedschap in zijn bezit had, betaalde een vast bedrag (20 frank) aan belasting. Dit bedrag stond in geen enkele verhouding met de opbrengst van de brouwerijen waardoor deze soms meer belasting betaalden dan er inkomen was. Uiteindelijk heeft dit een kwart van de brouwerijen "koud gesaneerd".

De schrijver heeft zijn betoog uitgebouwd in een aantal hoofdstukken waarbij we als extra nog een uiteenzetting krijgen van het brouwproces en waarin de organisatie van het brouwambacht wordt toegelicht. Zijn betoog is onderbouwd met grondig archief- en bronnenonderzoek waarbij zijn opleiding tot archivaris zeer goed van pas komt. De enorme hoeveelheid aan gegevens is op een overzichtelijke manier gegroepeerd en wordt in tabellen gepresenteerd.

Het boek is geïllustreerd met een groot aantal afbeeldingen van archiefstukken. Daarnaast bevat het een behoorlijk notenapparaat met veelal genealogische gegevens en registers op familie- en plaatsnaam. Deze publicatie vult een leemte in de brouwerijgeschiedenis in Zuid-Limburg. [DS]

Erlebt und unvergessen

(Duitstalig). Door Willi Goertz [2014]. Het boek is te koop bij heemkundevereniging Landgraaf en in boekhandels in de regio Selfkant. Prijs: € 17,50.

Nadat de auteur een paar jaar geleden deelnam aan een excursie naar kamp Vught ging hij zich naar aanleiding van een daar aangebrachte plaquette verdiepen in het verhaal van de inwoners van Selfkant die er van november 1944 tot juni 1945 gedwongen verbleven. Het bleek een bij velen onbekend verhaal te zijn en hij besloot dit op te tekenen. Hiervoor baseerde Goertz zich niet op de historische feiten; die zijn genoegzaam bekend, maar hij verzamelde de verhalen aan de bron: bij de mensen die er zelf bij waren.

Toen de geallieerden in het najaar van 1944 een groot gebied waaronder Zuid-Limburg bevrijd hadden, kwamen de inwoners van uit de Selfkant in een lastig parket te zitten. Zij

hadden eerder in 1944 al een evacuatiebevel van het naziregime genegeerd en ook bij de opmars van de geallieerden hun dorpen niet verlaten omdat zij via de BBC vernomen hadden dat de Duitse burgerbevolking niets te vrezen had. Dat leek in eerste instantie ook zo te zijn totdat de Britten uit angst voor collaboratie en vanwege het feit dat het front nauwelijks oostwaarts opschoof en de bevolking bij een eventuele herovering tussen twee vuren zou komen te zitten, besloten het gebied te evacueren. In november 1944 werden de ongeveer 6000 inwoners gedeporteerd. De overwegend agrarische bevolking moest have en goed achterlaten.

Zij werden overgebracht naar het door de nazi's gebouwde kamp Vught bij Den Bosch. Daar werden ze opgesloten samen met Nederlandse NSB'ers en droegen ze wit-blauw gestreepte gevangenskledij. Het dagelijks leven werd er beheerst door heimwee, honger, vervuiling, verveling, ziekte en dood; 189 mensen zouden hun internering niet overleven. Pas in juni 1945, ruim zeven maanden later, was deze beproeving ten einde en mochten ze naar huis, of wat daar voor veel betrokkenen nog van over was.

Goertz was twee jaar met zijn onderzoek bezig en sprak met veertig getuigen die de gebeurtenissen aan den lijve meemaakten. Hij vertelt hun verhalen en mocht voor zijn boek gebruik maken van fotomateriaal en

authentieke documenten. Het resultaat was een indrukwekkend tijdsbeeld, stemmig geïllustreerd met veel zwart-witfoto's. Het werd een verhaal over een geschiedenis die bij de betrokkenen diepe sporen achterliet. Het is een weinig bekend verhaal en vanwege de leeftijd van de laatste getuigen een bijna vergeten geschiedenis; een geschiedenis die volgens de auteur niet vergeten mag worden. Het boek is bedoeld voor de inwoners van de Nederlands-Duitse grensstreek en verder iedereen die erin geïnteresseerd is. De boodschap die hij wil overbrengen is hoofdzakelijk bedoeld voor de jeugd: het verhaal moet duidelijk maken dat de vrijheid zoals wij die nu kennen allesbehalve vanzelfsprekend is en dat er grote offers voor gebracht zijn. Een indrukwekkend boek, absoluut de moeite van het lezen waard. [AQ]

Klimmens kerk: een topmonument!

Frans Crutzen

Klimmens kerk: een topmonument

Door: Frans Crutzen [Klimmen-Ransdaal 2014]; ISBN/EAN 978-90-821329-2-2; 272 blz. Prijs: € 24,95.

Crutzen's in eigen beheer uitgegeven boek met prachtige, niet eerder gepubliceerde afbeeldingen in zwart-wit en kleur beschrijft de geschiedenis van de Klimmense kerk van Romeinse tijd tot en met de planvorming van het herstel en de uitbreiding van de kerk en de pastorie in 1905. De realisatie van de restauratie en de uitbreiding van de kerk in de jaren 1906-1912 wordt aangestipt maar verder niet beschreven. De kerk is eind 19de eeuw beschreven door Victor de Stuers, Pierre Cuypers en Adolph Mulder en in 1905-1906 gerestaureerd en uitgebreid door Pierre en Jos Cuypers op basis van de eerdergenoemde aantekeningen.

Bijzonder is de these dat de bouwresten van het schip van de kerk tot aan de huidige daklijst teruggaan tot de Romeinse tijd! Het

boek is een product van uitgebreid archiefonderzoek zoals alleen een gedreven pastoor (die eerder ook werd opgeleid tot archivaris) met een niet al te grote parochie daar tijd voor kan maken. Op blz. 10 noemt hij zo'n dertig geraadpleegde archieven en collecties (van de totaal 42 gebruikte in 12 (archiefbewaarplaatsen - zoals verantwoord op de blz. 220-221), waar er een aantal bijzitten die voor eerder onderzoek naar de architectuur van oude kerken nog nauwelijks geraadpleegd zijn, zoals het archief van Victor de Stuers in huize De Wiersse in Vorden maar ook de archieven van het Kabinet van de Koning, Raad van State en Staten-Generaal en Staatssecretarie die meestal vanwege hun ingewikkeldheid door de meeste onderzoekers worden overgeslagen.

In de studie is aandacht voor het ontstaan van Klimmen rond 1135, de kerk

en de parochie. Rond die jaren moet de proosdij Meerssen een al bestaand gebouw – volgens de auteur de overblijfselen van een Romeinse wachttoren die een onderdeel moet zijn geweest van de in de tweede helft van de derde eeuw na Christus met 'burgi' voorziene weg van Bavay naar Keulen als onderdeel van de Limes Belgicus – van een nieuwe daklijst en dakconstructie voorzien hebben en de oostelijke muur hebben doorgebroken om zodoende een rechthoekig koor te maken en een daarachter gelegen sacristie te creëren en een woning voor de dienstdoende priester aan de zuidzijde. De kerk werd in de winter van 1287/1288 door brand verwoest en tussen 1325 en 1330 herbouwd.

Alle verdere verbouwingen en bouwkundige inventarisaties worden per periode (tot 1662, 1663-1814, 1815-1830 1830-1839, 1839-1904) in opeenvolgende hoofdstukken beschreven. Rond 1875 begon het kerkbestuur te denken aan het herstel van de kerk of aan vervanging door nieuwbouw. Hoewel aanvankelijk opdracht werd gegeven aan Pierre Cuypers voor het ontwerpen van een nieuwe kerk, besloot het kerkbestuur uiteindelijk om de oude kerk niet te slopen maar te laten restaureren en uit te breiden. Dat was vooral te danken aan de inzet van De Stuers en door zijn toezegging van rijkssubsidie. Om de kerkvergroting te kunnen realiseren moest de pastorie gedeeltelijk worden afgebroken. Redelijk recent is de ontdekking dat architect Jan Stuyt (1868-1934) het ontwerp van de nieuwe pastorie tekende. Hij wordt in deze uitstekende publicatie genoemd op de pp. 167 en 183-189, als de bouwer van de pastorie (samen met Jos Cuypers, maar de ontwerp-tekeningen uit 1905 zijn duidelijk van Stuyt). De pastorie kwam gereed in 1907. De restauratie en vergroting van de kerk volgden in de jaren 1906-1912 naar plannen van architect Jos Cuypers (1861-1949).

Van Crutzen's hand is ook de (nog niet uitgegeven) publicatie: Cuypers en Stuyt in Klimmen (manuscript 2008) waarin ongetwijfeld een eerste vervolg m.b.t. de totstandkoming van deze restauratie en de bouw van de pastorie uitgebreid aan de orde komt. Deze zal in november 2015 als tweede deel worden uitgegeven. Het behandelt de bouw van de pastorie naar ontwerp van Jan Stuyt en de restauratie en uitbreiding van de kerk naar de ontwerpen van Jos Cuypers. Uitvoerig wordt daarbij het conflict behandeld tussen Pierre Cuypers en Victor de Stuers. Hun meningsverschil over de vormgeving van de nieuwe apsis (recht gesloten of halfrondd) betekende het einde van een decennia lange samenwerking en vriendschap tussen beide heren ...

Het boek is voorzien van samenvattingen en een conclusie. Bijlagen, onder andere de voor Klimmen van belang zijnde transcripties van Latijnse oorkonden (met vertaling door H.M.G. Kretzers), en uitgebreide registers van familienamen en plaatsnamen maken het boek tot een naslagwerk dat bij de regionale geschiedbeoefening tot in lengte van dagen gebruikt zal gaan worden.

Zie voor uitgebreidere informatie over de inhoud van het boek op <http://www.landvanherle.nl/2014/07/klimmens-kerk-een-topmonument-door-fr-crutzen/>. Er zijn nog exemplaren te koop via: h.houppermans@hotmail.com. De opbrengst is bestemd voor de restauratie van de kerk van Klimmen. [RB]

Atlas van de verstedelijking in Nederland.

1000 jaar ruimtelijke ordening

Reinout Rutte en Jaap Evert Abrahamse (redactie) met teksten van Jaap Evert Abrahamse, David Hamers, Marcel IJsselstijn, Yvonne van Mil en Reinout Rutte [Bussum 2014], hardcover, 320 pagina's, ISBN 978-90-6868-615-9. Prijs: € 69,50.

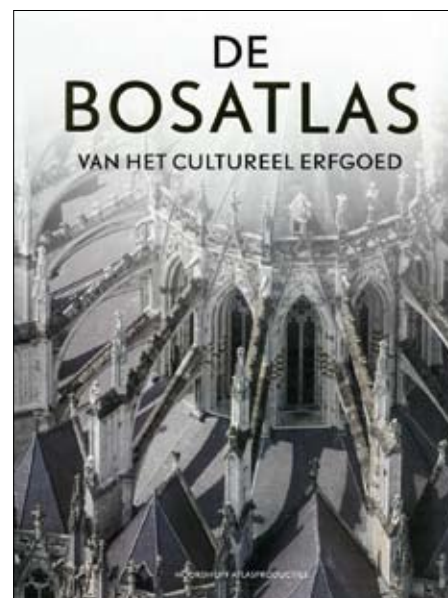
De atlas is een uitgave van Uitgeverij Thoth, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Faculteit Bouwkunde van de Technische Universiteit Delft. De kracht van het boek is vooral de systematische aanpak, de uniforme uitwerking per stad en de vergelijking die hierdoor goed te maken is.

De atlas bestaat uit drie delen. In het eerste worden 35 steden in beeld gebracht van de 11de tot de 21ste eeuw. Van Limburg worden hierbij Heerlen, Maastricht, Sittard-Geleen en Venlo behandeld. Per stad wordt de historie en ontwikkeling geïllustreerd met satel-

liefoto's met daarin de wijknamen, kaartmateriaal met geologische omstandigheden en de groei in kleuren in beeld gebracht, vogelvluchtfoto's, tijdbalken en historische stadsgezichten in de vorm van schilderijen of prenten.

In het tweede deel wordt dieper ingegaan op 1000 jaar verstedelijking in Nederland, opgedeeld in tijdvakken. Hierin worden de 35 geselecteerde steden met elkaar vergeleken. Naarmate de tijd vordert gaan de veranderingen sneller. De eerste tijdvakken van 1000 tot 1500 en van 1500 tot 1850 laten in eerste instantie stadwording aan waterwegen zien gevolgd door differentiatie, uitbreiding en krimp. Na 1850 breiden steden als gevolg van de industrialisatie en de komst van spoorwegen in rap tempo uit en ontstaan er grote stadsuitbreidingen en nieuwe stadsvormen. In 1950 is er sprake van een explosieve groei in een welvaartstaat door de aanleg van autowegen. In deel drie worden enkele thema's uitgebreider belicht: transformaties in binnensteden met hun voortdurende veranderingen in de stadsharteninfrastructuur, wederopbouw, herbestemming en herontwikkeling en stadsvormen als strijdtoneel.

Overzichten door kaarten met inwonertallen, de geologische ondergrond, tijdsbalken boven elkaar met een splitsing in de oudste steden, de tweede generatie steden, de drie grote steden, industriesteden en woonsteden en dan nogmaals de groei van iedere stad maar dan naast elkaar gezet, maken de typerende ontwikkeling van verschillende soorten steden met hun eigen tijdvakken zeer inzichtelijk. [SvD]

Bos atlas van het cultureel erfgoed

Door E. Beukers (eindred.). Uitgave: Noordhoff Atlasproducties in nauwe samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed [Groningen 2014], 416 p., hardcover in foedraal, ISBN 978-9001 12010 8. Prijs € 119,95.

Een prachtig vormgegeven, rijk geïllustreerd, fullcolour naslagwerk maar ook een kijkboek in een foedraal. De overzichtelijke indeling met een heldere inhoudsopgave op thema maken het boek zeer toegankelijk. Alle aspecten van het materieel en immaterieel cultureel erfgoed worden in kaart gebracht en op telkens twee naast elkaar geplaatste pagina's uitgewerkt. Samenvattend wordt elk hoofdstuk besloten met een overzichtskaart waarbij per onderwerp een lijst is opgenomen van wat er is te vinden aan belangrijke voorbeelden.

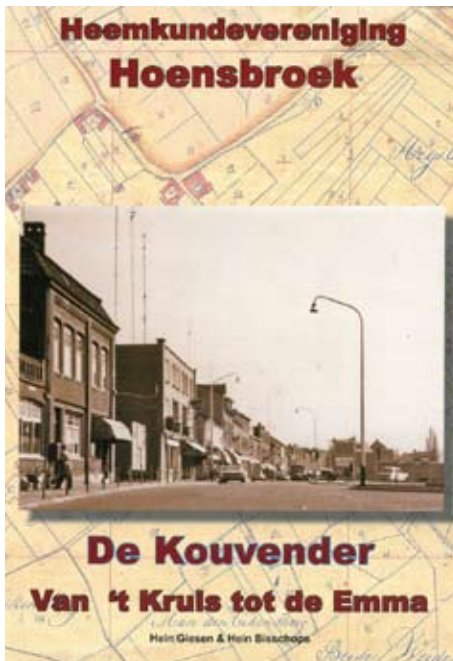
Als uitgangspunt is de maatschappelijke functie van erfgoed genomen en niet de kunsthistorische waarde of een andere functie. De kernvraag die wordt uitgewerkt is: "Waar kunnen we nog iets beleven van de manier waarop onze voorouders hebben gewoond, gewerkt, gevochten, geregeerd, geloofd, gestudeerd en gefeest?" Ruimtelijk erfgoed oftewel gebouwd erfgoed illustreert de antwoorden op deze vraag het duidelijkst, maar er is ook aandacht voor landschap, archeologie en immateriële aspecten. Gebruiken, tradities, taal en rituelen hangen vaak samen met de het gebouwde erfgoed. Vertrekpunt is de bestaande situatie met de nog zichtbare objecten en verschijnselen die als kapstok dienen om de historische toelichting aan op te hangen.

Uiteraard kan een dergelijk naslagwerk nooit volledig zijn. Dat pretendeert het ook niet te zijn, het belang ligt vooral in het representatieve beeld dat wordt gegeven van het cultureel erfgoed. [SvD]

De 'Kalverstraat' van Hoensbroek

Door Hein Giesen en Hein Bisschops, uitgegeven door Heemkundevereniging Hoensbroek 2014, 124 pagina's, ISBN 9079766119, 9789079766116. Prijs € 9,95.

'De Kouvender, Van 't Kruis tot de Emma' is het derde boek in de reeks Hoensbroekse Monografieën uitgegeven door Heemkundevereniging Hoensbroek. De naam Kouvenderstraat is afgeleid van Kouwerweide wat in het Hoensbroeks dialect 'Kalverweide' betekent. De Kouvenderstraat is dus niets anders dan de Hoensbroekse 'Kalverstaat'. Tot 1960 stelde deze later befaamde winkelstraat nog niet zo veel voor maar door de snel toene-

mende welvaart die de mijnen brachten, ontwikkelde de Kouvenderstraat zich tot chique winkelstraat waar vele Hoensbroekenaren op zondag gingen wandelen om zich te verga- pen aan de fraaie etalages.

De straat begon bij 't Kruis, een stenen straat- kruis op een 'eilandje' aan de kop van de Hoofdstraat en liep door het gehucht Kouven- rade tot aan het viaduct bij de schacht van de Staatsmijn Emma aan de Akerstraat, de door- gaande weg van Heerlen naar Sittard.

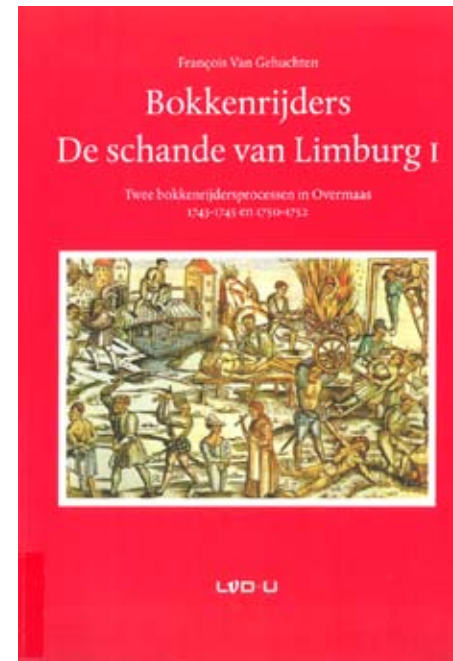
Als eerste komt in het fraai geïllustreerde boek de oneven straatzijde aan bod. Deze ligt aan de linkerkant gezien met de rug naar de Hoofdstraat. De beschrijvingen beginnen met de inmiddels afgebroken St.-Jansschool. Daarna volgen onder meer die van het 'oude' postkantoor dat een dependance was van het hoofdpostkantoor aan de Akerstraat, parfumerie Du Barry, schoenzaak André Coolen, slagerij Naebers, bakkerij Dortu, speelgoed- winkel Hoebe, textielzaak en naaiatelier De

Vlijt, fietswinkel Rekers, vishandel de Kaasbol en zo naar de Akerstraat richting de schacht van de Emma. Aan deze straatzijde woonde ook 'dikke Frans', een heuse kermisattractie. Hij woog op 22-jarige leeftijd al bijna 200 kilo. Toen nog een bezienswaardigheid, inmiddels al lang niet meer. Hij werkte als kermisattractie en voor een paar centen konden men hem be- zichtigen. Frans overleed op 25-jarige leeftijd in Nijmegen.

Aan de overkant lagen onder meer het restaurant van Franco, de schoenwin- kel van Crijns, modezaak Jacobse, de meubelzaak van Lendfers en de corset- terie van Mini Bakermans. Deze laatste baarde in de jaren zestig opzien door in haar etalage een waslijn te spannen waaraan zij bh's hing. Hiernaast stond een bordje met het opschrift: 'Bh's voor fl. 2,50, daar kun je ze niet voor laten hangen'. Op het perceel waar nu de Rabobank en Albert Heyn liggen, lag jaren geleden een wielersbaan: de Zwaluw. Hieraan herinnert nu de naam van het wooncomplex boven de supermarkt en de bank 'l' Hirondelle' [de zwaluw]. Nog verder richting Akerstraat liggen de karakteristieke villa van architect Camille de Smet, gebouwd rond 1930, het kinder Emmahuis, Kulo- wany meubelen, het AMF steunpunt en bakkerij Claessen.

Lang niet alle winkels en woonhuizen kunnen hier genoemd worden. Voor de rechtgeaarde Hoensbroekenaar opnieuw een feest van herkenning. Veel van de foto's werden ter beschikking gesteld door particulieren en midden- standers.

De eerder verschenen delen in de reeks Hoensbroekse Monografieën zijn: 'De Nieuwstraat van Flattestraat tot Nieuwstraat' en 'Sjla- ke- en Mettebuu- len'. Deze zijn nog steeds verkrijgbaar. [AQ]

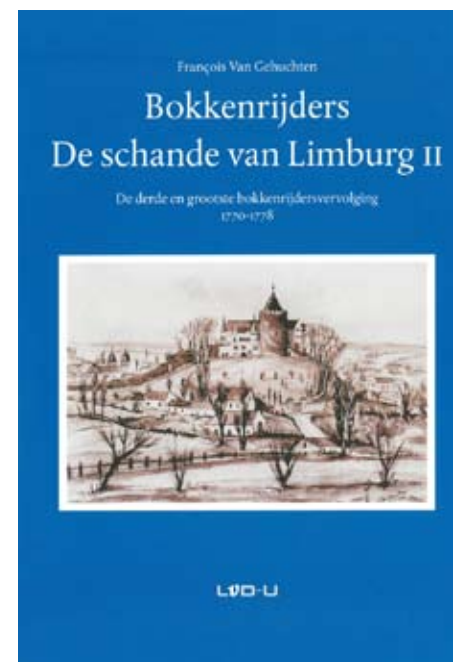
Bokkenrijders De schande van Limburg I en II

De schande van Limburg deel I: ISBN: 978-90-79226-14-6. Prijs € 29,95, De schande van Limburg II: ISBN: 978-90-79226-14-6. Prijs € 29,95.

Historicus François Van Gehuchten (Geel, 1957), medeoprichter van het Bokkenrijders- genootschap, besloot jaren geleden zelf de nog voorhanden zijnde bronnen te onderzoeken op feiten betreffende de 'bokkenrijders'. Deze 'bendes misdadigers die een verbond met de duivel gesloten hadden en op bokken door de lucht vlogen' spreken in de beide Lim- burgen al bijna 250 jaar tot de verbeelding.

In 2002 publiceerde hij 'Bokkenrijders Late heksenprocessen in Limburg'. Hierin nam hij de processen in het huidige Belgisch Limburg onder de loep.

In december 2013 verscheen het logische vervolg op deze studie: het onderzoek naar de bokkenrijdersprocessen in de rechtsgebie- den die nu tot Nederlands Limburg behoren: 'Bokkenrijders Der schande van Limburg I, twee bokkenrijdersprocessen in Overmaas 1743-1745 en 1750-1752'.

Het vervolg 'Bokkenrijders , De schande van Limburg II, de derde en grootste bokken- rijdersvervolg 1771-1777', verscheen in december 2014. Van Gehuchten schetst in beide werken een boeiende maar tegelijkertijd dieptreurige periode in de Limburgse geschiedenis. Beide delen beschrijven de ver- volgingen chronologisch maar kunnen ook los van elkaar gelezen worden.

Deel I beschrijft de eerste en de tweede ver- volgingsgolf: de jacht op daders, de wrede en vaak onrechtmatig toegepaste tortuur naar aanleiding van al dan niet in groepsverband gepleegde misdaden en hun vermeende pact

met de duivel. Hele streken waren in de ban van deze 'bendes'. Streekbe- woners werden op grond van door foltering afgedwongen verklaringen zonder verdere bewijsgrond veroordeeld en wreed ter dood gebracht. Toen

een verdachte zich op enig moment liet ontvallen dat zij 'God afgezworen en de duivel aangezworen' hadden en dat zij op bokken door de lucht vlogen, kreeg de vervolging een nieuwe dimensie. Tijdens de tortuur werden de arrestanten gedwongen medeplichtigen te noemen die op hun beurt ook weer opgepakt en gefolterd werden. Zo breidde de olievlek zich uit. Sadistische gemak- en hebzuchtige aanklagers passeren de revue maar er blijken ook integere magistraten, notabelen en geestelijken geweest te zijn die het met wisselend succes opnamen voor de nagenoeg kansloze beklagden. Misschien is het binnen dit kader een idee om het Schout Franssenplein in Hoensbroek te herdopen in het Schepen Creuwen- of het Advocaat Limpensplein?

In het tweede deel van 'Bokkenrijders De schande van Limburg II, de derde en grootste bokkenrijdersvervolging 1771-1777' beschrijft de auteur de derde en grootste vervolgingsgolf die wellicht nog het meest tot de verbeelding spreekt vanwege de meer dan tweehonderd geëxecuteerden en de bijna duizend mensen die als dader genoemd werden. Hij bespreekt de gebeurtenissen in Herzogenrath, Heerlen, Maastricht, Elsloo, Geulle, Berg, Beek, Meerssen, Houthem, Gulpen, Margraten, Hoensbroek en Nuth. De gehele bokkenrijdersperiode omspannt ruim 35 jaar. Omstreeks 1776 gingen de hogere autoriteiten in Brussel, Luik en Den Haag zich met de vervolgingen en veroordelingen bemoeien en kwam er een einde aan deze waanzin. Tot slot van dit deel formuleert de auteur een samenvattende conclusie en in de bijlagen vindt de lezer nog heel veel interessante informatie over de verdachten.

In zijn conclusie gaat Van Gehuchten in op wat hij in de originele stukken aantroef en probeert op basis hiervan tot een feitelijke reconstructie van de historische gebeurtenissen te komen. Hij toont aan dat verdachten onder tortuur alles wat hun ten laste gelegd werd, zelfs nooit gepleegde misdrijven, bekenden en dat zij elke naam die hun ondervrager als medeplichtige wilde horen, noemden. Alles overziend kan de kan de auteur tot geen andere conclusie komen dan dat er bij de bokkenrijdersprocessen sprake was van een grootschalige gerechtelijke dwaling die mogelijk gemaakt werd door een rechtssysteem dat extreem geweld tegen verdachten toestond en waarbij bijgeloof en andere menselijke zwakheden een rol speelden. Feit is dat groot onrecht is geschied en dat veel gezinnen onmetelijk leed is aangedaan. Een van de weinige positieve effecten van deze gebeurtenissen was dat het rechtssysteem hierna herzien werd. Zo hadden verklaringen verkregen door foltering zonder aanvullend bewijs geen bewijskracht meer en werden straffen 'humaner'.

Een indrukwekkend, nauwgezet verricht en zeer informatief werk. Naast het bewijs dat gedegen wetenschappelijk werk op een prettig leesbare manier kan worden geschreven, is dit een mijlpaal in de bokkenrijders-geschiedschrijving. [AQ]

COLOFON

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen en Brunssum.

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle'
p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen. Tel. 045-5604582. E-mail: redactie@landvanherle.nl
web: www.landvanherle.nl
Bankrekening: ING 2069907

Bestuur: ing. K. van Nuys, voorzitter; vacature, secretaris; H. Otten, penningmeester; R. Braad; mr.ir. J. Smeets; drs. A. Quaedackers.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur; S. van Daal BA; drs. M. van Dijk; dr. F. Gerards; drs. K. Linders, redactiesecretaris; W. Nolten; drs. A. Quaedackers, eindredacteur; drs. D. Smeets-Habets.

Richtlijnen voor de auteurs: Artikelen kunt u per post of liever per e-mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN 0166-2988
Jaargang 64

Verschijnt driemaandelijks. Abonnementen per jaar € 17,50 of € 16,50 per automatische incasso. Looptijd van een abonnement uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers nageleverd. Los nummer: € 5,- excl. portokosten.
Prijs van dit nummer: € 5,00

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems, Hoensbroek.
Druk: Schrijen-Lippertz

